MIRCEA BORCILĂ

LINGVISTICA INTEGRALĂ ŞI FUNDAMENTELE METAFOROLOGIEI

Momentul actual al lingvisticii este caracterizat, poate, înainte de orice altă trăsătură definitorie**,** prin multitudinea orientărilor conceptuale divergente şi prin incertitudinea cu privire la căile pe care le va urma această ştiinţă în secolul care abia a început. Cu toate acestea, un număr tot mai mare de cercetători împărtăşesc, de pe acum, convingerea că un rol hotărâtor în realizarea unităţii disciplinare şi în dezvoltarea coerentă, actuală şi viitoare, a domeniului central al umanioarelor îi revine, fără îndoială, orientării cunoscute pe plan internaţional sub numele de „l i n g v i s t i c ă   i n t e g r a l ă” şi/sau aşa-numitului „c u r e n t   i n t e g r a l i s t” în lingvistică, dezvoltat din opera lui Eugeniu Coşeriu şi a „şcolii” sale de la Tübingen[1]. Însemnările de faţă urmăresc să schiţeze o foarte succintă motivare a acestei convingeri, dintr-un unghi mai puţin obişnuit, care, după câte ştiu, nu a fost explorat, până acum, în mod sistematic, în exegeza „integralistă”, dar pe care, personal, îl consider de excepţională relevanţă: cel al **fundamentării lingvistice a metaforologiei**[2].

Cred, anume, că potenţialul ştiinţific autentic al lingvisticii integrale poate fi pus în lumină, într-un mod exponenţial, în momentul de faţă, prin relevarea platformei de principiu pe care această concepţie o poate furniza pentru întemeierea sistematică şi riguroasă a studiului „c r e a ţ i e i   m e t a f o r i c e   î n   l i m b a j”. Pentru a surprinde cât mai limpede aportul hotărâtor al abordării „integrale” în acest context, se impune însă, înainte de toate, o schiţare de ansamblu a devenirii (trans)disciplinare a ‘m e t a f o r o l o g i e i’ şi a aspiraţiilor ei de a se constitui în „disciplină pilot” a antropologiei (**1**). Pe acest fundal mai amplu se profilează, cu toată claritatea, formidabilele probleme teoretice cu care se confruntă principalele abordări lingvistice în acest domeniu (**2**). Avantajul

---

[1] O privire sinoptică asupra acestui „curent” – în care s-a înscris, în ultimii ani, şi un grup semnificativ de cercetători clujeni – am propus, recent, într-un număr special al revistei „Studia” (în special Borcilă, 2001b, p. 3-14; vezi şi secţiunea *Libri, passim*).

[2] Miza încercării de a demonstra fecunditatea concepţiei „integrale” din acest unghi este cu atât mai mare, cu cât, pe de o parte, fondatorul acestei abordări nu a ajuns la o elaborare sistematică în metaforologie, iar, pe de altă parte, ponderea acestui domeniu în lingvistică şi în studiile „antropologice” în general a crescut considerabil în ultimele decenii. Pentru eforturile proprii, de până acum, de dezvoltare a abordării integrale în această direcţie, vezi, în special, Borcilă, 1997a, precum şi sursele indicate acolo.

DACOROMANIA, serie nouă, VII – VIII, 2002 – 2003, Cluj-Napoca, p. 47-77

covârşitor pe care îl furnizează soluţia 'integralistă' va deveni, prin contradistincţie, uşor de reperat, începând, chiar, cu reîntemeierea acestor studii pe un fundament epistemologic antipozitivist şi propriu ştiinţelor culturii (**3**). Pe aceste baze, vor putea fi trasate, cu deplină justificare şi coerenţă, principalele coordonate conceptuale ale unei abordări integraliste în metaforologie (**4**) şi vor putea fi evaluate, pe de altă parte, perspectivele de dezvoltare a investigaţiilor în acest domeniu (**5**).

Mi se pare aproape inutil să precizez că o asemenea încercare se vede nevoită să se restrângă, în mod inevitabil, în spaţiul pe care îl poate avea la dispoziţie, la un efort de clarificare, *preliminar* în raport cu investigaţia strictă a „faptelor". Nu cred că un astfel de efort mai necesită, astăzi, la noi, un argument special, de „legitimare". Ceea ce se impune a fi recunoscut şi asumat cu toate riscurile implicate este, în schimb, faptul că – cel puţin în acest prim moment al său! – demersul propus va fi obligat să se limiteze la o schiţare extrem de schematică a traseelor mari ale unui parcurs ce s-ar cuveni, de bună seamă, considerabil mai cuprinzător.

1. Ecloziunea, la scară internaţională, a **studiilor de metaforologie** a condus, cum se ştie, începând cu anii '70 ai secolului încheiat, la constituirea unui domeniu multidisciplinar al cercetării, în primul rând în zona de interferenţă a lingvisticii cu psihologia, 'antropologia cognitivă', hermeneutica şi poetica. Semnificativă pentru noi, în acest context, s-a dovedit nu atât „explozia" cantitativă a investigaţiilor asupra metaforei[3], cât spiritul nou, esenţial diferit de cel al tradiţiei retorice şi stilistice, în care s-au dezvoltat cercetările în domeniu[4] . Prin impunerea „noului spirit" s-a putut detecta, într-adevăr, o adevărată „cotitură metaforică" a disciplinelor menţionate, iar unii exegeţi s-au încumetat să aprecieze, chiar, că „trăim, tocmai, momentul metaforic în ştiinţele socioumane"[5] . Avem a face, fără îndoială, cu o mişcare ştiinţifică de anvergură ce se impune a fi evaluată în orizontul mai larg al instaurării „noii ere cognitive" şi/sau al (re)descoperirii „raţionalităţii imaginative" în ştiinţele umane. Fără a risca, aici, generalizări pripite şi/sau simplificări abuzive, voi semnala, doar, două

[3] „Explozia" cercetărilor în acest spaţiu a ajuns să facă obiectul unor evaluări anecdotice, de genul estimării pe calculator conform căreia, în anul 2034, *numărul cercetătorilor metaforei va depăşi numărul locuitorilor planetei!* De acelaşi gen este şi argumentarea formulată în una dintre revistele de profil „Metaphor and Symbolic Activity", pentru *instituirea unui moratoriu, de câteva decenii, în acest domeniu!* O evaluare mult mai sobră a extensiunii cercetărilor de metaforologie poate fi realizată, însă, pe baza seriei de volume bibliografice, începute cu van Noppen, De Knop, Jongen, 1985 (4193 de titluri), precum şi a culegerilor reprezentative, consemnate în *Bibliografia* noastră.

[4] O circumscriere generală a acestui „spirit" ne întâmpină, mai ales, în prezentările introductive ale editorilor, din culegerile reprezentative, precum: Ortony 1979, p. 1-16; Honek & Hoffman, 1980, p. 3-24; Dirven & Paprotté, 1985, p. VII-XIX; Haskell, 1987, p. 1-25; Fernandez, 1991, p. 1-13; Radman, 1995, p. III-IX; Katz, Cacciari, Gibbs, Turner, 1998, p. 3-43; Gibbs & Steen, 1999, p. 1-8; ş.a.

[5] Vezi, în special, Paprotté & Dirven, 1985, *passim;* Fernandez, 1991, p. 1; Steen, 1994, p. 5.

aspecte sau trăsături de ansamblu ale acestei mişcări, care mi se par decisive pentru destinul metaforologiei şi, poate, pentru viitorul întregului domeniu disciplinar.

1.1. Cel dintâi aspect vizează **„abordarea"** de cea mai mare pondere în câmpul acestor studii, care a fost definită, cu profundă justeţe, drept „a b o r d a r e **a n t r o p o l o g i c ă**"[6]. C a r a c t e r i s t i c pentru această abordare este, înainte de toate, faptul că fenomenul metaforic apare tratat ca „parte a unei viziuni cuprinzătoare privind relaţia omului cu lumea în care trăieşte" (Ankersmit & Mooij, 1993, p. 1-3). Integrarea într-o astfel de „viziune cuprinzătoare" nu înseamnă, în realitate, cum s-a putut crede, „subordonarea" faţă de o anumită „teorie filosofică" şi nici „orientarea global filosofică sau universalistă" a investigaţiei ştiinţifice ca atare, ci, pur şi simplu, asumarea de principiu a unei „p e r s p e c t i v e n o n r e t o r i c e" şi/sau „c o g n i t i v e" în tratarea fenomenului metaforic. Departe de a mai fi considerat din unghiul restrâns şi marginal al „figurii de stil" sau al „tropului prin asemănare" din studiile de retorică şi stilistică, acest fenomen este considerat, acum, în mod aproape unanim, ca „revelator" pentru „o operaţie cognitivă de-a dreptul fundamentală" sau pentru „o formă fundamentală a cunoaşterii umane"[7] . Distingem, în acest fel, raţiunea profundă care legitimează, liminar, aspiraţia acestor studii de a înlocui relevanţa unor categorii precum cea a „semioticului" sau a „simbolicului" cu categoria nucleară proprie, a 'm e t a f o r i c u l u i', pentru a încerca defrişarea unei noi căi de acces spre o abordare unitară în antropologie. Deviza întregii mişcări ştiinţifice devine reductibilă, astfel, la ecuaţia „o m u l e s t e f i i n ţ a m e t a f o r i z a n t ă", iar asumarea acesteia pare a anunţa, încă o dată, începutul unei „n o i p a r a d i g m e" în domeniul disciplinelor umane[8].

1.2. Cel de-al doilea aspect de ansamblu al mişcării ştiinţifice vizate ne îngăduie o amorsare directă a consideraţiilor care urmează. Abordarea „antropologică" în metaforologie, sintetizată în câteva rânduri în **1.1,** mi se pare a fi subminată, în proiectul ei global, de **absenţa** unei întemeieri ştiinţifice unitare şi, în primul rând, a unei **fundamentări conceptuale în domeniul lingvisticii**. Cele mai lucide cuprinderi globale, în această privinţă, recunosc, fără ezitare, că „teoriile limbajului care s-au impus până în prezent nu au fost capabile să explice încă metafora" în dimensiunea ei „nonretorică" sau „cognitivă"[9]. Convingerea mea este, însă, că „eşecul" incriminat nu trebuie corelat doar cu un anumit *stadiu* din

---

[6] Cele dintâi circumscrieri de ansamblu ale acestei „abordări" se întâlnesc, deja, la Molino, 1979; Friedrich, 1979; Fernandez, 1991; Annkersmit & Mooij, 1993. Între reperele esenţiale pentru constituirea acestei „abordări", sunt invocaţi, cel mai frecvent, Cassirer 1925/1952; Ricoeur, 1975/1984; Lakoff & Johnson, 1980.

[7] Cf., între alţii, Kockelmans, 1987, p. XI-XII; Haskell, 1987, p. 17.

[8] „Amorsarea" unei „noi paradigme" a fost anticipată, din acest unghi, încă la Molino, Soublin, Tamine,1979, p. 5. Aproximarea cea mai pătrunzătoare este oferită, până în prezent, de Radman, 1997, p.11, *passim*; vezi, însă, şi rezervele serioase exprimate, între alţii, de Rastier, 1993, p. 107-108, sau Danto, 1993, p. 34 (precum şi *infra,* **3** şi **4**).

[9] Vezi, de ex., Feder Kitay, 1987, p. 8.

dezvoltarea teoriilor avute în vedere, i.e. el nu este unul doar temporar sau provizoriu (cf. „încă”), ci că insuficienţa fundamentelor în noua metaforologie ţine de înseşi temeliile conceptuale ale acestor doctrine lingvistice. Mi se pare, anume, că aceste temelii fac imposibilă, în principiu şi împotriva oricăror eventuale dezvoltări sau „progrese” ulterioare, o cuprindere descriptivă şi o explicaţie ştiinţifică adecvată a fenomenului metaforic, în genul său proxim propriu şi în diferenţa sa specifică ireductibilă. Fără a putea angaja, aici, măcar o argumentaţie minimală în sprijinul unei afirmaţii atât de grave, mă voi mărgini să schiţez, în cele ce urmează, liniile mari ale unei posibile şi necesare dezbateri de principiu în această privinţă. O asemenea aproximare preliminară va putea servi, în orice caz, în contextul de faţă, la deschiderea spaţiului conceptual în care se înscriu, în mod firesc, principalele coordonate ale „soluţiei” teoretice a ‘integralismului’ în metaforologie.

2. Să admitem, mai întâi, printr-o simplificare extrem de severă, că şansa de principiu a **noii fundamentări teoretice** a acestor studii s-a ivit, pe la mijlocul secolului trecut, o dată cu orientarea de ansamblu a ştiinţei lingvistice în sensul redefinirii obiectului său de studiu prin conceptul nuclear de ‘competenţă lingvistică’. Cum am încercat să argumentez, alături de Richard McLain (vezi Borcilă, Mc Lain, 1980), această nouă orientare asigură, între altele, şi posibilitatea explorării sistematice a „unei intuiţii poetice – în sensul larg, de manifestare a unei creativităţi metaforice, ca dimensiune universală a comportamentului verbal”[10]. Realizarea acestui obiectiv nu s-a putut împlini, însă, în această jumătate de veac, iar raţiunea ultimă a acestei neîmpliniri nu poate fi străină, cum am anticipat, de problemele cruciale ale întemeierii conceptuale a fiecăreia dintre doctrinele dezvoltate în acest context. Problemele cele mai grave privesc, desigur, în primul rând, lingvistica generativă de orientare chomskyană, ca abordare disciplinară unitară, precum şi direcţiile în care s-a dezvoltat aceasta, dar ele apar, în forme diferite, şi în noua „semantică cognitivă”, fondată în cadrul, considerabil diferit, al „ştiinţelor cognitive de generaţia a doua” (începând cu Lakoff şi Johnson, 1980 şi urm.), şi care s-a impus deja ca orientare „dominantă” în „abordarea antropologică” din metaforologie (*supra*, **1.1**). Mi se pare că o întâmpinare – oricât de sumară, dar exigentă – a dificultăţilor conceptuale cu care se confruntă aceste orientări se impune, în momentul de faţă, ca imperios necesară.

2.1. Dezvoltarea de aproape o jumătate de veac a lingvisticii generative a putut pune, cred, în lumină formidabilele probleme de principiu implicate în întemeierea ştiinţifică a **teoriei chomskyene** şi datorită cărora s-a dovedit imposibilă, între altele, integrarea metaforologiei ca domeniu central al acestei

[10] Borcilă, 1980, p. 35-36, 98-100. Cu riscul de a fi acuzaţi de lipsă de modestie, trebuie observat că Borcilă & McLain, 1980, constituie cel dintâi „dosar” al unei argumentaţii de ansamblu în acest sens. În acelaşi an, dar subsecvent culegerii noastre, au apărut şi Ching, Haley & Lunsford, 1980; Silva, 1980. În contextul de faţă, voi încerca să sintetizez, dar, în acelaşi timp, să *radicalizez* examenul critic din 1980.

abordări. Cea dintâi şi cea mai importantă barieră în această privinţă mi se pare că rezidă în însăşi fundamentarea epistemologică neopozitivistă, pe bazele căreia este conceput studiul „competenţei lingvistice", în general, şi este abordată dimensiunea esenţială a „creativităţii" sau „productivităţii" lingvistice, în special. În pofida tuturor avatarurilor ei de parcurs, trebuie remarcat că întreaga „întreprindere generativă" chomskyană ilustrează, din acest unghi, o orientare mult mai cuprinzătoare, care s-a impus *de facto,* începând cu anii '60, ca „singura ortodoxie" în „filosofia americană". Dincolo de cadrul lui strict ştiinţific, demersul generativ se constituie, anume, într-un „sens filosofic", care tinde să îndepărteze radical teoria chomskyană nu numai de spaţiul tradiţiei „umaniste" europene, ci şi de „spiritul" noii „abordări antropologice" în metaforologie (*supra,* **1.1**). Redus la nucleul lui central, acest „sens" poate fi definit, în acord cu formula recentă a lui J. R. Searle, prin „tendinţa de a reduce intenţionalitatea la ceva mai bazic" (Searle, 1998, p. 89). Trecând peste toate oscilaţiile şi controversele unei întregi jumătăţi de veac, N. Chomsky îşi întemeiază, într-adevăr, întregul studiu asupra „competenţei" sau „capacităţii lingvistice" pe o asemenea tendinţă *reducţionistă*, izvorâtă, în primul rând, din obsesia de a „menţine" (sau „salva") *unitatea* demersului ştiinţific al disciplinelor umane *în cadrul de ansamblu al ştiinţelor naturii*. Savantul american se situează, astfel, din capul locului, pe poziţia că „facultatea limbajului" (FL) este conţinută şi/sau „într-adevăr înnăscută" *în creierul uman* şi că orice explicaţie „ştiinţifică" a acesteia nu poate fi realizată, în ultimă instanţă, decât printr-o raportare determinist-*cauzală* a „manifestărilor" ei la acest substrat biologic. În această abordare, activitatea lingvistică însăşi, sau „performanţa", nu mai poate constitui obiectul esenţial al cercetării, ea fiind degradată la rangul de simplă (şi de cele mai multe ori *imperfectă) manifestare* a capacităţii biologice. Fără a intra în „miezul" întregii dezbateri, mă voi mărgini să subliniez, aici, faptul că, în pofida tuturor argumentelor invocate în deceniile parcurse, o asemenea poziţie de principiu „r e d u c ţ i o n i s t ă" se dovedeşte, în ultimă instanţă, profund inadecvată în raport cu esenţa limbajului, ca „activitate simbolică" sau „semnificativă", şi cu specificul activităţilor „mintale" umane, în general. Din unghiul interesului particular al discuţiei noastre, mi se pare dincolo de orice dubiu adevărul că o asemenea orientare epistemologică nu permite, în realitate, abordarea adecvată a dimensiunii autentice a „creativităţii semantice", în sens larg, şi a celei „metaforice" în particular, ca formă caracteristică a activităţii de vorbire şi a creaţiei culturale, în general (*infra*, **3.1**).

Anticipând, aici, formularea unei poziţii alternative, aş dori să atrag atenţia, în mod special, asupra criticii radicale a teoriei chomskyene a „creativităţii lingvistice", întreprinse de E. Coşeriu, încă din 1970, din unghiul aproximărilor europene mai vechi în această privinţă (la Humboldt sau Croce). Savantul de la Tübingen sublinia, de pe atunci, profundul *echivoc* al „creativităţii", în gândirea chomskyană, precum şi aporia conceptuală fundamentală, tipică gândirii pozitiviste, pe care s-a clădit întreaga „teorie transformaţională". Această teorie

încearcă să „explice caracterul creator” al limbajului prin „ceva deja dat” şi nu ca dimensiune constitutivă a activităţii lingvistice în sine (redusă la rangul de simplă „execuţie”). Mai precis, „categoriile universale”, presupuse la baza creativităţii lingvistice, „nu sunt considerate drept create” în/prin activitatea de vorbire ca atare, ci sunt „considerate ca «idei înnăscute»” şi/sau coordonate intrinseci ale creierului, ceea ce transformă, evident, „caracterul creator” în ceva ce *nu* mai este… *creator!* (Coşeriu, 1970, p. 69-71). Din unghiul în care se va situa demersul gramaticii transformaţionale, „capacitatea lingvistică nu se explică prin posibilităţile speciale de a crea cunoaştere lingvistică, ci se reduce, la rîndul ei, la o cunoaştere: o cunoaştere care este înnăscută” (Coşeriu, 1988/1992, p. 225). Indiferent de formulările ulterioare ale teoriei „generative”, în ansamblul ei, mi se pare că devine evident, de pe acum, că un concept central elaborat pe asemenea baze de principiu nu va putea integra, ca un component nuclear al său, şi dimensiunea caracteristică a ceea ce Coşeriu însuşi numeşte, încă din 1952, „creaţia metaforică în limbaj” (Coşeriu, 1952a). Într-o formulare sintetică şi, inevitabil, simplificatoare, se poate anticipa, fără teama de a greşi, că o abordare care încearcă să explice ‘creativitatea’ vorbirii umane prin recursul la un ‘sistem’ de „reguli”, „principii”, „parametri” primordiali, de natură „sintactică” şi cu ancorare ultimă într-un ‘substrat inconştient’ şi/sau ‘biologic’, nu poate face loc creaţiei metaforice decât ca un fenomen „d e v i a n t” şi, în ultimă instanţă, străin de sau neintegrat în capacitatea noastră lingvistică fundamentală (*infra*, **3**).

Nu este vorba, aici, de soluţiile tehnice propuse, în cadrul acestei orientări, pentru a „da seamă” de trăsăturile definitorii ale „competenţei metaforice”. Explorările cele mai serioase în această privinţă, urmate de examenele critice cele mai severe, s-au exercitat, cum se ştie, tocmai în direcţia demonstrării insuficienţei definirii acestui concept pe baza unor trăsături de „abatere” sau „devianţă” în raport cu „mecanismele” universale ale combinatoricii sintactice. Criticile cele mai vehemente s-au îndreptat, astfel, în primul rând, împotriva conceptului iniţial de „încălcare” sau „violare” a „restricţiilor selecţionale”, ca furnizând criteriul definitoriu al „faptelor metaforice”, N. Chomsky fiind „malignizat” (de cele mai multe ori, „pe nedrept”!) pentru erorile şi/sau aberaţiile comise de diverşi cercetători, pe această temă, în numele său. Ceea ce s-a trecut, de regulă, cu vederea a fost, însă, faptul, mult mai important, că insuficienţa *fundamentală* a teoriei generative, în această privinţă, nu provine din (şi nu rezidă în) soluţiile punctuale adoptate pentru modelarea raporturilor dintre operaţia metaforică şi regulile de ansamblu ale sintaxei limbilor naturale, ci din (în) însuşi modul de a conceptualiza ‘creativitatea’ lingvistică, în general, şi pe cea metaforică, în special. Atâta timp cât dimensiunea „creativă” sau „productivă” centrală a ‘competenţei lingvistice’ este concepută într-un sens mult prea îngust, ca o capacitate pur combinatorică, iar aceasta este considerată, la rândul ei, ca fiind „guvernată” de reguli şi/sau factori din afara activităţii de vorbire însăşi, prin „constrângeri” al căror substrat este (în ultimă instanţă) biologic, mi se pare evident că nu se va putea

accede la un concept adecvat al 'competenţei metaforice' ca „parte integrantă a competenţei lingvistice a fiecărui vorbitor"[11]. Pentru a „găzdui" un asemenea concept, marele lingvist american ar trebui să „renunţe" nu doar la o „noţiune de competenţă" exclusiv sintactică şi „excesiv de rigidă", cum s-a putut crede la început[12], ci să abandoneze, pur şi simplu, înseşi presupoziţiile sale epistemologice, împreună cu perspectiva investigaţională în interiorul căreia şi-a definit obiectul de studiu şi şi-a baricadat întreaga abordare „generativă".

2.2. Nu voi ezita să admit, fără rezerve, că un pas enorm, în direcţia ridicării barierei de principiu implicate în abordarea generativă chomskyană, s-a realizat în cadrul **semanticii cognitive** a lui George Lakoff şi Mark Johnson[13]. Abandonarea recurgerii la „constrângerile sintactice", de substrat biologic, a condus la asumarea, în cadrul acestui curent, a premiselor unei „semantici experienţiale", orientate spre „faptul primar" al 'creativităţii' semantice şi care respinge, în principiu, demersul chomskyan „naturalist" şi „formalizant", de „stil galileian" (vezi, în special, Lakoff & Johnson, 1980, *passim*; Lakoff & Johnson, 1999, p. 89). Aceste noi premise au făcut posibilă situarea, în centrul abordării semantic-cognitive, a conceptului de „capacitate conceptualizantă", în cadrul căruia un loc „nuclear" îl ocupă „cunoaşterea intuitivă" şi „imagistică", pe care o ilustrează, „prototipic", f e n o m e n u l   m e t a f o r i c. Departe de a mai apărea ca „marginală" sau „deviantă" în raport cu capacitatea pur combinatorică, „creaţia metaforică" apare recuperată, astfel, într-o perspectivă „nonretorică" şi „cognitivă" (*supra*, **1.1**), ca „unul dintre marile triumfuri ale imaginaţiei umane" (în special, Lakoff, 1987, p. XI, 269-288). Din acest unghi, s-au putut dezvolta, în consecinţă, încă din anii '80, investigaţiile sistematice asupra „metaforelor convenţionale" ("prin care trăim" sau „din viaţa cotidiană") şi s-a putut demonstra locul foarte important al acestora în vorbirea umană şi/sau în ceea ce aceşti semanticieni numesc „sistemul conceptual obişnuit". Aceste investigaţii au deschis, de asemenea, pentru prima oară, posibilitatea explorărilor privind rolul pe care îl joacă „metaforele conceptuale" în creaţia imaginativă „inedită", inclusiv în cea textuală, de natură literară sau „poetică". Abordarea cognitivă a „metaforei conceptuale" se deschide, în acest fel, spre explorarea rolului matricial sau catalizator al metaforelor înrădăcinate în gândirea şi vorbirea noastră obişnuită pentru activitatea imaginativă, în general, şi pentru formele ei exponenţiale sau „poetice", în special,

---

[11] Lyons, 1977, I, p. 566. Trebuie subliniat că cei mai importanţi teoreticieni ai metaforei care s-au bazat iniţial pe modelul chomskyan al 'competenţei' şi-au revizuit, ulterior, *în mod radical*, fundamentarea conceptuală (vezi, de ex., Levin, 1988; Haley, 1990).

[12] Silva, 1980, *passim*. În Borcilă, 1980, *passim,* se argumenta posibilitatea elaborării „*analogice*" a unui concept al „competenţei *poetice*", pornind de la aproximarea larg „generativă" a 'competenţei lingvistice'. Un asemenea traseu nu mai apare, însă, astăzi, ca potenţial fecund sau chiar relevant, din unghiul fundamentării epistemologice şi al perspectivei investigaţionale asumate în demersul chomskyan (vezi şi *infra*, **3**).

[13] Diverse aspecte ale semanticii cognitive, din unghiul care interesează aici, au fost examinate în Borcilă, 1997b; 1997c; 2001c.

şi urmăreşte să furnizeze, prin aceasta, fundamentul unitar al studiilor de metaforologie, în orientarea lor dominantă, „antropologică”.

Din păcate, convingerea mea este că realizarea unor progrese esenţiale în această direcţie nu este posibilă din cauza unor asumpţii şi/sau presupoziţii constitutive, în cea mai parte diferite de cele ale lingvisticii generative chomskyene, dar care mi se pare că subminează, la rândul lor, ambiţia semanticii cognitive de a accede la o teorie unitară a creativităţii semantice sau la o „Poetică a Minţii” (după formula lui Gibbs, 1994). Cea dintâi dintre acestea apare direct legată de însuşi eşecul acestor semanticieni de a se întemeia pe un concept propriu *lingvistic* al ‘competenţei’ şi/sau de a recunoaşte **natura creativ-cognitivă** a limbajului însuşi (vezi şi *infra*, **4**). „Capacitatea conceptualizantă” nu este abordată, ca atare, în cadrul acestei orientări, ca manifestându-se într-un prim „eşalon” lingvistic, i.e. prin instituirea de conţinuturi „conceptuale” în activitatea de vorbire, ci ea apare situată într-un „spaţiu mental” prelingvistic şi/sau nonlingvistic, în care aceste conţinuturi nu se diferenţiază, încă, de cele psihologice şi, în primul rând, de cele „schematic-imagistice”: „Munca conceptuală care are loc dincolo de limbaj este cea care face metafora ceea ce este” (Lakoff & Turner, 1989, p. 138). Prin întemeierea investigaţiilor sale în această zonă, „semantica cognitivă” îşi refuză, de fapt, accesul spre „mecanismele” creativităţii semantice *în mediul cognitiv al limbajului* şi nu poate distinge, prin urmare, nici rădăcinile funcţionale ale „creaţiei metaforice” în acest mediu. Mai general, prin izolarea schemelor imagistice şi a „modelelor cognitive idealizate” *în afara* spaţiului semnificaţiei lingvistice, cognitiviştii riscă să compromită însuşi obiectivul central şi aportul important al întregii lor întreprinderi, i.e. investigarea rolului esenţial al structurilor cunoaşterii extralingvistice în „vorbirea” (şi „gândirea”) cotidiană [14].

Abandonarea semanticii şi retranşarea în spaţiul psihologic embrionar al „schemelor imagistice” şi al „modelelor cognitive” se aliază, pe de altă parte, în cadrul acestei orientări, cu obsesia (de sorginte, indubitabil, empiristă) de a subordona „creativitatea imaginativă” unor „experienţe primare” şi, mai general, de a corela foarte strâns şi direct „schemele imagistice” şi „modelele cognitive” cu tiparele dinamicii corporale. Mi se pare că abordarea „lakoviană” ajunge să cedeze, pe această latură a ei, aceleiaşi viziuni pozitiviste care încearcă să explice creativitatea prin factori externi, „deja daţi”, tendinţă accentuată, în ultima perioadă, în cadrul acestei mişcări, prin apelul insistent la impactul „conexiunilor neuronale”[15]. Prin această dimensiune reducţionistă şi simplificatoare, demersul cognitivist intră, în ultimă instanţă, în contradicţie flagrantă cu premisele fecunde ale orientării sale iniţiale spre creativitatea semantică şi riscă să compromită grav forţa explicativă a întregii teorii. Pentru a mă limita la unghiul care interesează aici,

[14] Cel mai temeinic examen critic al fundamentelor semanticii cognitive mi se pare că rămâne, în această privinţă, Coşeriu, 1990. Vezi, de asemenea, critica penetrantă a lui Rastier, 1993.

[15] Această dimensiune a teoriei semantice cognitive apare articulată, în special, în Lakoff & Johnson, 1999 (vezi, mai ales, p. 55-57).

trebuie observat că, pe această cale, semantica cognitivă ajunge să înlocuiască modelarea 'creativităţii' lingvistice, pe baza „constrângerilor combinatorice înnăscute" (şi/sau „biologice") din abordarea chomskyană, cu constrângerile propriului lor „inconştient cognitiv", bazat, în ultimă instanţă, pe structurările senzorio-motorii, ale dinamicii fizice corporale, cristalizate în „experienţele primare" ale indivizilor umani. Cei mai tineri şi mai dotaţi exponenţi ai acestui curent au ajuns să recunoască, în ultimii ani, adevărul că, în cadrul ei teoretic actual, semantica cognitivă nu poate explica, de fapt, decât „rădăcinile metonimice" ale unui set foarte restrâns de metafore convenţionale ale vorbirii şi nu poate spera, în nici un caz, să furnizeze o explicaţie unitară a creativităţii metaforice, în general, şi a celei poetice, în special[16].

2.3. Impactul cu adevărat hotărâtor al lingvisticii integrale poate fi aproximat, de pe acum, în liniile lui cele mai importante. Trebuie observat, înainte de toate, că „soluţia" integralistă precedă, în perspectivă istorică, şi depăşeşte, cu mult, în perspectivă teoretică, doctrinele lingvistice care s-au impus, ca dominante, în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea. Elaborările conceptuale întreprinse de E. Coşeriu, încă de la începutul deceniului al 6-lea, constituie, într-adevăr, iniţierea unui proces istoric ce furnizează atât premisele conceptuale ale lingvisticii „integrale", cât şi, explicit şi implicit, bazele unei noi abordări în metaforologie. Este important să se observe faptul că un rol esenţial în cea dintâi afirmare a noii concepţii îl joacă tocmai studiul fundamental asupra „creaţiei metaforice în limbaj" (Coşeriu, 1952a), care anunţă, deja, atât noua orientare „poststructuralistă" a lingvisticii, cât şi „cotitura metaforică" a ştiinţelor umane, ce se va impune numai în ultimele decenii ale secolului încheiat. Încă în acest studiu, deschizător de noi orizonturi, se pot distinge, cred, fără dubiu, începuturile acelei „vaste mutaţii a orizonturilor lingvisticii", pe care un însemnat grup de cercetători de pe toate meridianele o consideră, astăzi, drept adevărata „revoluţie copernicană" a acestei ştiinţe şi direcţia cea mai fecundă în care se va dezvolta „lingvistica secolului XXI"[17].

Relevant pentru contextul de faţă trebuie considerat, înainte de toate, faptul că în opera lui E. Coşeriu se prefigurează, încă din perioada timpurie menţionată, fundamentele teoretice ale noii orientări disciplinare, care fac, în acelaşi timp, posibilă întemeierea ştiinţifică a metaforologiei ca domeniu central al lingvisticii vorbirii şi ca moment crucial în constituirea „abordării antropologice" în acest domeniu (*supra*, **1.1**). La nivelul ei cel mai profund, mutaţia coşeriană constă,

[16] Cel mai serios proiect de reconstrucţie, *din interior*, a acestei teorii îi aparţine lui J. Grady (vezi, în special, Grady, 1999). Pentru o întâmpinare critică, dar constructivă, vezi întreaga dezbatere din Borcilă 1997b; 1997c; 2001c.

[17] Pentru reperele cele mai importante în afirmarea doctrinei 'integrale', vezi sursa indicată în nota 1 (*supra*), precum şi principalele lucrări monografice consacrate operei lui E. Coşeriu: Ezawa, 1985; Vilarnovo, 1993; Laplace, 1994; Bernardo, 1995. Indispensabil este şi volumul lui Kabatek, Murguía, 1997.

astfel, în (re)întemeierea epistemologică a lingvisticii ca știință a culturii, aport crucial prin care se furnizează, în același timp, bazele de principiu ale studiului autentic „antropologic" al „creației metaforice în limbaj". Schimbarea radicală a perspectivei investigaționale în lingvistica integrală, împreună cu noua definire a obiectului acestei discipline, oferă, pe de altă parte, posibilitatea stabilirii coordonatelor conceptuale celor mai generale ale unei noi „metaforologii", întemeiate în această perspectivă. Anticipând considerarea sintetică a „soluției integraliste", convingerea mea este că poziția de principiu a acestei noi abordări apare net consolidată și incomparabil mai fecundă tocmai din unghiul studierii adecvate a competenței lingvistice, în general, și a creativității metaforice, în special. Prin asumarea consecventă a temeiurilor științifice ale lingvisticii „integrale" mi se pare că pot fi evitate, întru totul, formidabilele dificultăți conceptuale cu care am văzut că se confruntă „soluțiile" alternative în acest domeniu și se poate asigura, în același timp, o orientare coerentă și unitară a metaforologiei în ansamblul studiilor antropologice[18] .

3. Bazele de principiu ale abordării integrale în metaforologie pot fi circumscrise, cum am anticipat, pornind de la modul în care E. Coșeriu (re)definește **fundamentul epistemologic** al științei limbajului. Sintetizând, aici, un argument mult mai cuprinzător[19], voi spune că fondatorul lingvisticii integrale elaborează premisele unei investigații științifice a „creativității lingvistice" care situează, în chiar centrul acestui studiu, fenomenul „creației metaforice în limbaj". Se impune a fi subliniat, evident, că abordarea integrală își asumă și ea – din capul locului**,** împotriva lingvisticii pozitiviste tradiționale și structurale (vezi Coșeriu, 1952b, 1958 ș.a.) – obiectivul primordial al e x p l i c ă r i i ș t i i n ț i f i c e a *„faptului primar", fundamental"* al „c r e a t i v i t ă ț i i" și postulează, în același timp, în perspectiva constituirii demersului propriu, întemeierea pe aceeași dimensiune nucleară a unei „c a p a c i t ă ț i" s a u „c u n o a ș t e r i" de natură *intuitivă*, care face posibilă realizarea „actului lingvistic" ca atare. Spre deosebire de abordările alternative menționate, E. Coșeriu tratează, însă, această dimensiune în acord cu amintita tradiție a gândirii europene (*supra,* **2.1**), ca un *modul* central al „c o m p e t e n ț e i c u l t u r a l e" în general și, în consecință, ca o *„capacitate" ireductibilă la orice alt factor condiționant,* i.e. *bază biologică, experiență etc.* Situarea creativității semantice a limbajului și, în speță, a „creației metaforice în limbaj", în genul său propriu, al creativității culturale, reprezintă, de fapt, aspectul fundamental al abordării integrale în lingvistică și în metaforologie. Această situare impune, la rândul ei, exigența asumării unei platforme epistemologice de natură

[18] Interpretarea globală a operei coșeriene, pe care se bazează reflecțiile din textul de față, a fost prezentată, mai întâi, în Borcilă, 1988/1996 și considerată de E. Coșeriu însuși drept „cea mai cuprinzătoare" dintre interpretările concepției sale (vezi Kabatek, Murguía, 1997, p.263). O definire sintetică a temeiului epistemologic și a perspectivei investigaționale în lingvistica integrală poate fi găsită în Borcilă, 2001a și Borcilă, 2002.

[19] Vezi, în special, pe lângă sursele indicate *supra*, în nota 18, Bernardo, 1995 și Durafour, 2002.

larg ‘fenomenologică’ şi constituirea unui demers ştiinţific de orientare ‘hermeneutică’, pentru care obiectivul central şi ultim al abordării ştiinţifice nu poate fi altul decât, tocmai, definirea competenţei lingvistic-metaforice ca parte constitutivă a „competenţei culturale”. Cred că abordarea consecventă a „creaţiei metaforice în limbaj” *din unghiul acestui gen proxim,* inalienabil al său, deschide, cu adevărat, principalele căi de acces spre o aproximare prealabilă incomparabil mai adecvată a „competenţei metaforice” ca obiect central al metaforologiei[20].

3.1. Definitoriu pentru orientarea integrală şi decisiv pentru constituirea „abordării antropologice” în noua disciplină mi se pare, în primul rând, modul de a concepe **natura obiectului** supus investigaţiei, prin focalizarea asupra dimensiunii de conţinut *specifice* a „faptelor” lingvistice şi metaforice considerate. E. Coşeriu circumscrie, astfel, încă din 1952, „creaţia metaforică în limbaj” ca „formă de cunoaştere creatoare”, care „manifestă toate caracteristicile inerente activităţilor creatoare ale spiritului, ale căror rezultate nu sunt materiale sau în care aspectul material contează mai puţin, fiind pur şi simplu vehicol sau suport pentru elementele formale *esenţiale*” (1952a, p. 14). Prin opoziţie cu abordările generative şi cognitiviste consemnate, pentru abordarea integrală această dimensiune „esenţială” („spirituală”) a faptelor culturale constituie, în realitate, obiectul prim şi ultim al oricărei investigaţii legitime în domeniul propriu al ştiinţelor umane. Departe de a căuta, în spatele acestei dimensiuni, engramele unor „determinări” materiale sau fizice, demersul integral se va constitui, dimpotrivă, pe *postulatul identităţii specifice a „faptelor culturale”, prin latura lor esenţială, nonmaterială, şi pe principiul autonomiei funcţionale (ireductibile) a acestor „fapte”.* E. Coşeriu urmăreşte, astfel, să încadreze, înainte de toate, „creaţia metaforică în limbaj” în genul ei proxim propriu, i.e. în „capacitatea omului pentru activitatea creatoare” în general sau, mai precis, în „capacitatea” de a „crea fapte de cultură”, în sensul menţionat.

Pe de altă parte, el urmăreşte, în acelaşi timp, să studieze această capacitate în forma ei specifică de „funcţionare” în „activitatea de vorbire” sau în „creaţia metaforică în limbaj”, în primul rând în/prin „vorbirea cotidiană – spontană (nonreflexivă) a vorbitorilor obişnuiţi (naivi)” (Weber, 1988/1992, p. 7). În acord cu premisele epistemologice ale unei asemenea abordări, „capacitatea” sau „facultatea” care „face posibilă” creativitatea metaforică nu poate fi căutată, în nici un caz, undeva *în afara activităţii de vorbire ca atare*, şi ea nu poate fi concepută ca ceva separat de această activitate în sine. Dimpotrivă, ea trebuie să fie reperată şi poate să fie studiată tocmai şi numai în însăşi activitatea creatoare de conţinuturi semantice, constituind, în realitate, o dimensiune „implicită” şi ireductibilă a acesteia. Înţelegerea corectă a acestui adevăr fundamental constituie, în realitate, însuşi fenomenul originator al întregii abordări „integrale” în lingvistică şi

[20] Din acest unghi, s-ar impune, cred, şi evidenţierea atât a aspectelor comune cât şi a avantajului de principiu al platformei integrale, în raport cu întemeierea „lingvistică” propusă în lucrarea fundamentală a lui Ricoeur, 1975 /1984 (vezi şi *infra,* **4.3**).

metaforologie: „Fiind activitate, limbajul este implicit «facultate»: într-adevăr, acest termen, aplicat limbajului, nu se referă la o constatare diferită, anterioară sau ulterioară, ci la aceeaşi constatare văzută sub alt aspect, dat fiind că indică doar posibilitatea de a fi o activitate care este, iar ca facultate nu ar exista ca atare dacă nu s-ar realiza ca activitate” (Coşeriu, 1952a, p. 10-11). Recunoaştem, aici, temeiul cel mai profund al noii concepţii integrale a „competenţei” lingvistice, în general, şi a celei „metaforice”, în special[21].

3.2. Cel de-al doilea component decisiv al întemeierii epistemologice „integrale”, strâns conectat cu primul, îl constituie respingerea radicală a abordării determinist-cauzale a „faptelor” studiate şi considerarea lor consecventă din unghiul specific cultural al **'intenţionalităţii' şi/sau al 'finalităţii'** lor constitutive. Acest aspect a fost recuperat de E. Coşeriu din întreaga istorie a gândirii europene asupra limbajului, începând cu Aristotel (Coşeriu, 1969, 1972), şi a fost opus, apoi, direct, viziunii „cauzaliste” chomskyene (Coşeriu,1970, 1975). Avem a face, aici, într-adevăr, cu decizia crucială de a trata faptele limbajului, alături de celelalte „activităţi culturale” ale omului, în specificul acestora de „activităţi libere” (vezi şi *supra,* **2.1**).Trebuie subliniat că dimensiunea inerentă a „libertăţii” este concepută, în această abordare, într-un sens mult mai radical decât cel al simplei „independenţe” în raport cu „controlul stimulului” (sens preconizat, cum se ştie, de Chomsky însuşi)[22]. În acord cu menţionata tradiţie a gândirii „umaniste” europene, această dimensiune este înţeleasă ca implicând, tocmai, intenţionalitatea şi/sau finalitatea lor „implicită”, constitutivă. E. Coşeriu nu ezită să îşi asume, din acest unghi, teza fundamentală vichiană, a naturii „poetice” a limbajului[23], pe care o reinterpretează şi extinde, fireşte, într-un sens cardinal: „Activitatea imaginativă, activitatea *poetică* a omului (în sensul etimologic al termenului), se observă la toţi indivizii vorbitori (nu numai la «zei şi eroi») şi în orice act lingvistic, atât în limba literară cât şi în limbajul curent, atât în limbajul enunţiativ cât şi în limbajul emotiv” (Coşeriu, 1952a, p. 15). Această extensiune este efectuată, desigur, în spiritul celebrului concept aristotelic de *enérgeia,* preluat de Humboldt pentru a defini esenţa creativă a limbajului, în toate manifestările ei, şi pe care E. Coşeriu îl pune, el însuşi, la temelia întregii reconstrucţii a lingvisticii şi a ştiinţelor umane, în general[24].

Pe această bază, „creaţia metaforică” se relevă a fi doar o „formă” specifică, de creaţie „imaginativă” în limbaj, care nu poate fi concepută, în esenţa ei, ca o „abatere” sau o devianţă în raport cu „esenţa” limbajului, ci, dimpotrivă, ca o

---

[21] Importanţa crucială a acestui mod de concepere a „competenţei”, ca dimensiune „implicită” a performanţei, a fost subliniată la Vilarnovo, 1993, p. 169-170.

[22] Vezi Chomsky, 1980, p. 231-239; Chomsky, 1986, *passim*, ş.a..

[23] Teza vichiană este respinsă, cum se ştie, în mod direct, de Chomsky, 1980, p. 9-11, 241-242 ş.a. Vezi şi *infra*, **4.1**, în special nota 33.

[24] Conceptul de *enérgeia* apare asumat încă din 1952a şi 1952b, dar primeşte o pondere decisivă în Coşeriu, 1955 şi Coşeriu, 1958; pentru importanţa cardinală a acestui concept în epistemologia integrală, vezi Borcilă, 2002 şi *infra*, **4.2**.

potenţare sau o *încununare a creativităţii lingvistice în general*. Nici în cazul metaforei nu se poate pune, aşadar, problema „explicării", în perspectivă cauzală, deoarece „creaţia însăşi [...] este o activitate liberă a imaginaţiei", care rămâne „faptul primar" şi care nu îşi poate găsi o altă „raţiune" („temei" sau „explicaţie") decât „în/prin finalitatea activităţii de creaţie însăşi". Acesta este, de altfel, aspectul definitoriu al conceptului de *enérgeia*, asumat, din primul moment, de E. Coşeriu, pentru fundamentarea conceptuală a metaforologiei: *ca şi poezia, creaţia metaforică îşi poartă în sine propria finalitate, fiind tocmai realizarea acestei finalităţi ca atare*. Parafrazând o expresie de mare circulaţie în opera coşeriană, am putea spune că – după cum, „finalitatea *Iliadei* este *Iliada* însăşi" – finalitatea creaţiei metaforice este... creaţia metaforică însăşi. Din acest unghi, mi se pare că tentaţia cognitivistă de a deplasa investigaţia spre dinamica corporală şi a căuta o „explicaţie" a metaforei vorbirii în afara activităţii imaginative (în spaţiul „experienţelor primare") trădează, în ultimă instanţă, aceeaşi profundă neînţelegere a naturii fundamental creatoare a limbajului ca şi cea a abordării „naturalist"-cauzaliste chomskyene.

3.3. În sfârşit, cel de-al treilea component al epistemologiei integrale vizează definirea, pe aceste baze, a **specificului** ireductibil al **demersului ştiinţific „umanist"** în metaforologie, ca şi în lingvistică şi în „disciplinele culturii" în general. Într-un sens opus orientării chomskyene – care se articulează „împotriva bifurcării sinucigaşe" (în 'ştiinţe ale naturii' şi 'ştiinţe ale culturii') şi îşi situează, din primul moment, 'obiectul' „cu un ochi la unificarea eventuală", pe temeiul ştiinţelor biologice[25] –, Eugeniu Coşeriu postulează întemeierea unitară a oricărei abordări ştiinţifice pe principiul fundamental al „o b i e c t i v i t ă ţ i i" (în special, Coşeriu, 1992). Tocmai pentru a respecta acest principiu, exprimat în celebra formulă platoniciană şi reluat emblematic de E. Coşeriu: «a spune lucrurilor aşa cum sunt»[26], ştiinţele culturii sunt obligate să ţină seamă, din chiar momentul lor constitutiv, de „natura" particulară a „faptelor" pe care le studiază şi, în cazul de faţă, a „competenţei" implicate în acestea. Ca atare, orice demers cu adevărat „ştiinţific" care are drept obiect „competenţa lingvistică" şi cea „metaforică", în sensul deja aproximat, nu îşi va putea fixa ca obiectiv ultim, aşa cum face Chomsky, studierea „modului în care funcţionează creierul" (*supra*, **2.1**), ci se va focaliza, în schimb, asupra *modului în care funcţionează activitatea de vorbire (metaforică).*

În acelaşi timp, orice demers „ştiinţific" care urmăreşte „explicarea competenţei" (culturale, lingvistice, metaforice), ca dimensiune „implicită" a acestei activităţi, nu va putea considera, ca *„punct de pornire"* sau ca *„factori determinanţi" ai investigaţiei, nici un fel de condiţionare materială sau externă a acestei activităţi funcţional-autonome.* Dimpotrivă, pentru a putea „da seamă" de

[25] Vezi, mai recent, Chomsky, 2000, p. 167-168.
[26] Vezi, în acest sens, în special Kabatek, Murgüía, 1997, p. 171-176.

„natura” intrinsecă a „capacității creatoare”, investigația științifică va trebui să se constituie într-un sens opus demersului determinist-cauzal din științele naturii şi esențial diferit în raport cu cel al orientării „semantic-cognitive”: factorii „externi” vor trebui să fie «puşi între paranteze», în spiritul lecției exemplare a fenomenologiei, iar cercetarea va trebui să urmărească aportul fiecăruia dintre componenții implicați (elemente, reguli), în perspectiva finalității proprii actului semantic vizat. Explicarea „competenței” sau a „capacității” metaforice, în dimensiunea sa definitorie, va trebui să țină cont, aşadar – ca şi explicarea competenței „lingvistice” sau „conceptualizante” (*supra,* **2.2.**) –, *numai* de aceşti 'factori funcționali' : *stricto sensu, explicarea competenței metaforice este chiar explicarea modului de funcționare a actului de creație semantică în procesul metaforic*[27].

4. Principalele coordonate conceptuale ale metaforologiei integrale pot fi trasate, în această lumină (*supra,* **3.**), pornind de la instaurarea perspectivei investigaționale proprii şi de la noua definire a obiectului lingvisticii în opera teoretică a lui Eugeniu Coşeriu[28]. Pentru a scoate în evidență, cât mai limpede, noutatea radicală a abordării științifice întemeiate pe aceste baze trebuie să ne întoarcem, puțin, în timp, la celebra discociere, teoretizată de Ferdinand de Saussure, între *limbă (langue)* şi *vorbire (parole)*, ca moment premergător disocierii chomskyene între *competență şi performanță* (Saussure 1916/1998). Încă din anii '50, Eugeniu Coşeriu supunea, cum se ştie, diada conceptuală saussuriană unui examen pătrunzător, recunoscând că lingvistica s-a constituit, în întreaga ei istorie, ca ştiință a *limbilor* şi nu *a vorbirii.* La capătul explorării sale critice a modului de conceptualizare a acestor două dimensiuni, savantul român demonstra, fără putință de tăgadă, că *abordarea vorbirii „din punctul de vedere al limbii”* implică o eroare fundamentală de perspectivă, care are drept rezultat o reducție gravă – atât în intensiune, cât şi în extensiune – a sferei conceptuale a „vorbirii”. În consecință, fondatorul lingvisticii integrale va promova o „schimbare radicală a perspectivei” în această disciplină: **„situarea din primul moment în terenul vorbirii” şi considerarea acesteia ca**

---

[27] Din unghiul poziției prezentate în acest paragraf (**3**), apare cu totul straniu efortul unor „filosofi”, din orientarea menționată (*supra*, **2.1**), de a combate, în metaforologie, „prejudecata fundametală” a unei „opoziții între disciplinele umaniste […] şi metodele ştiinței fizice”, precum şi „argumentul” lor că „poezia şi arta […] trebuie supuse metodelor naturaliste de studiu”, deoarece „sensul” *nu reprezintă* «ceva 'superior', 'misterios', 'spiritual'», „diferit de lumea fizică” (Stern, 2000, p. 30-31, 158). Ca şi pentru „materialiştii marxişti” dogmatici, pentru aceşti „filosofi fizicalişti” americani, întreaga tradiție „umanistă” europeană se dovedeşte a fi doar o lungă şi gravă rătăcire „mistică”, „izvorâtă” din „diverse concepții teologice medievale asupra limbajului” (*ibidem.*). Orice dialog cu asemenea „fundamente” în metaforologie mi se pare total lipsit de … *sens* !

[28] Aceste aspecte de principiu au fost considerate, alături de temeiul epistemologic prezentat, drept cardinale în definirea concepției coşeriene (Borcilă, 1988/1996; 2001a; 2002). Trebuie amintit că E. Coşeriu însuşi atrage atenția asupra acestor aspecte ca fiind cruciale pentru înțelegerea şi evaluarea aportului său ştiințific (vezi, în special, Coşeriu, 1988/1992, p. 72-75, 80-82; Kabatek, Murguía, 1997, p. 191-206).

„dimensiune esențială" a „tuturor celorlalte manifestări ale limbajului, inclusiv a « limbii »" (1955, p. 186-188). Această mutație a perspectivei investigaționale va fi complinită, apoi, prin definirea vorbirii ca activitate de instituire sau de creație a unor conținuturi semantice, denumite printr-un termen generic „s e m n i f i c a ț i"(în special, Coşeriu, 1977a). „Creația de semnificați", ca dimensiune funcțională autonomă şi esențială a vorbirii, reprezintă conceptul fundamental prin care gândirea coşeriană reuşeşte să depăşească, în mod radical, antinomia dintre lingvistica structurală, liminar pozitivistă, şi cea idealistă europeană, rămasă încă prizoniera unei viziuni subiectivist-individualiste. Acest concept cardinal realizează, în fapt, „sinteza", până atunci imposibilă, între cele două dimensiuni definitorii ale activității lingvistice: dimensiunea „creativă" – pe de o parte, şi cea „intersubiectivă" – pe de altă parte (Borcilă, 1988/1996, *passim*).

Schimbarea radicală a perspectivei investigaționale şi noua definire a obiectului lingvisticii determină, firesc, şi platforma conceptuală a abordării integrale în metaforologie. Demersul ştiințific va fi întemeiat, ca atare, în acest domeniu, „pe terenul" **creației metaforice în limbaj**, mai precis în vorbire, ca „dimensiune esențială" a limbajului. Abordarea din acest unghi va conduce, în mod necesar, la o aproximare preliminară a „naturii" competenței metaforice în acord cu trăsăturile definitorii atribuite vorbirii în general. Aceste trăsături au fost examinate, pentru prima oară, în mod riguros, de către E. Coşeriu însuşi, tocmai din unghiul stabilirii „locului creației metaforice în limbaj", şi au fost definite prin formula sintetică a „**caracterului fundamental de creație inerent esenței cognitive a limbajului**" (Coşeriu, 1952a, p. 15). Această teză reprezintă, după ştiința mea, o elaborare coşeriană *originală* a poziției inaugurate de Humboldt, în gândirea europeană, privind *„rolul activ al limbii" în procesul cunoaşterii*, iar formularea ei deschide, dacă nu mă înşel, întregul orizont conceptual în care se putea constitui o abordare transdisciplinară, „antropologică", cu adevărat legitimă, în lingvistică şi în ştiințele umane, în general[29]. Voi încerca să argumentez, în acest sens, că trăsăturile îngemănate ale esenței cognitive şi ale modalității creatoare oferă posibilitatea definirii preliminare a 'competenței metaforice' într-un mod mult mai adecvat şi mai fecund decât au făcut-o toate celelalte aproximări lingvistice în acest domeniu. Aceste trăsături vor fi disociate, în mod analitic, şi considerate, pe rând, ca reprezentând cele dintâi **coordonate conceptuale** definitorii pentru abordarea integrală în metaforologie.

4.1. Coordonata conceptuală cognitivă situează abordarea integrală a studiului competenței metaforice într-un spațiu investigațional total diferit de cel al

---

[29] Poziția lui Humboldt apare afirmată tranşant în 1835/1998, p. 288-289 ş.a. Dintre exegeții operei coşeriene, A. Vilarnovo pare a fi singurul care insistă asupra importanței acestei teze (1993, p. 172-175). Lingvistul spaniol nu accentuează, însă, din păcate, originalitatea aportului coşerian, semnalând, doar, coincidențele sau analogiile de formulare cu Humboldt, Cassirer, Pagliaro (*loc. cit.*). Pentru raportarea la gândirea humboldtiană, esențiale rămân, în primul rând, în pofida „formatului" lor academic, cursurile lui E. Coşeriu din ultimul deceniu al activității sale (vezi, în special, Coşeriu, 1994).

abordărilor alternative. Diferența este, desigur, mai net vizibilă în raport cu teoria chomskyană, întrucât Coşeriu se orientează, din capul locului, spre investigarea creației de „semnificați", i.e. de *conținuturi semantice* („metaforice"). Disocierea radicală în raport cu „semantica *cognitivă"* devine, însă, şi ea, imediat perceptibilă. Pentru abordarea integrală, aceste conținuturi nu sunt create în „afara limbajului", într-un spațiu mintal preverbal, care adăposteşte schemele imagistice şi se întemeiază, direct, pe „inconştientul cognitiv" al „experiențelor primare" (vezi şi *supra*, **2.2**). Dimpotrivă, creația metaforică are loc, pentru E. Coşeriu, în interiorul spațiului vorbirii, anume în acea *activitate primară,* a cărei finalitate constitutivă este tocmai instituirea de asemenea conținuturi „semnificative"[30]. Conform definirii acestei „funcții", nu există „muncă conceptuală" care să se manifeste anterior activității primare a vorbirii şi prin care să se poată situa, deja, fenomenul „metaforic" în afara „spațiului verbal" (*supra,* **2.2**). Incapacitatea cognitiviştilor de a surprinde dimensiunea acestei „munci conceptuale" *în „mediul cognitiv"* al vorbirii reprezintă acel *proton pseudos* care a dus la disocierea artificială şi ilegitimă a metaforei („conceptuale") de mediul său propriu, amputat tocmai de aportul său primordial în cunoaştere şi redus la simpla instrumentalitate „expresivă". Cred că nu greşesc atunci când afirm, în acest sens, că adevărata instaurare a „paradigmei cognitive" în lingvistică şi în metaforologie nu se produce nici în „întreprinderea generativă" şi nici în „semantica cognitivă", ci are loc încă din anii '50 şi se dezvoltă, până astăzi, în sensul ei autentic, numai în cadrul eforturilor de fundamentare teoretică a lingvisticii integrale.

Definirea esenței cognitive a vorbirii *în general* porneşte, la E. Coşeriu, de la aproximarea cassireriană a limbajului ca „formă simbolică"[31]. Fondatorul lingvisticii integrale îşi asumă, prin raportare directă la E. Cassirer, considerarea limbajului ca fiind „în mod esențial activitate cognitivă", i.e. „activitate de cunoaştere care se realizează prin simboluri (sau semne simbolice)" (Coşeriu, 1952a, p. 11). Pe această bază, lingvistul nostru argumentează că singura definiție adecvată a esenței limbajului este cea care porneşte de la integrarea vorbirii în genul proxim al „activităților simbolice". Acesta este sensul global în care se preia, de altfel, definiția limbajului ca „modalitate specifică a omului de a lua contact cu lumea, adică de a cunoaşte realitatea, realitatea *sa*, pe care ființa umană o «traduce», în sensul că o clarifică şi o explică, o desemnează şi o exprimă prin «simboluri»" (Coşeriu, 1952a, p. 11). Şi acesta este sensul în care E. Coşeriu

[30] Pentru o confruntare globală a abordării integrale cu semantica cognitivă, vezi Kabatek, 2000, p. 202-203.

[31] Să observăm, în acest sens, că întregul program ckomskyan al abordării „cognitive" a 'competenței' lingvistice se întemeiază pe o *reducție* a funcției „simbolice" la o „capacitate computațională". Am examinat, deja, în 1980, eforturile unor savanți americani (ex. Dell Hymes ş.a.) de a reorienta „întreprinderea generativă" în spiritul unei „reconstrucții contemporane" a teoriei formelor simbolice (Borcilă, 1980, p. 87-92). Trebuie subliniat, de asemenea, că, printre obiecțiile esențiale care s-au adus doctrinei semantice cognitive, F. Rastier reproşează, pe bună dreptate, „ignorarea" fatală a fundamentelor acestei teorii (Rastier, 1993, p. 183).

legitimează, din primul moment, cum am văzut, obiectivul principal al investigației științifice a limbajului ca fiind cunoaşterea „competenței culturale" la primul eşalon al activităților simbolice ale omului, mai precis, în nucleul ei bazic, al „creației de semnificați".

Mi se pare important să se sublinieze, în acelaşi timp, sporul substanțial pe care îl aduce gândirea coşeriană în definirea esenței cognitive a limbajului, în raport cu aceste premise din teoria „formelor simbolice". Pornind de la interpretarea proprie a conceptului humboldtian de *enérgeia* şi de la conceptul său nuclear al „funcției semnificative", fondatorul abordării integrale va extinde, în fapt, sfera primordială a cunoaşterii în vorbire dincolo de definirea 'simbolului' cassirerian, prin cel puțin *două laturi esențiale.* Pe de o parte, el va surprinde persistența „activității cognitive în vorbire" şi dincolo de momentul inițial al creării 'simbolului' ca atare. Coşeriu respinge, într-adevăr, limitarea interpretării cassireriene la acest prim moment, argumentând că limbajul „este formă de cunoaştere nu doar în momentul în care se produce un semn simbolic pentru prima dată în istorie", „moment ce implică recunoşterea unei «clase» ca atare şi delimitarea ei prin cuvânt, prin nume, de celelalte «clase» care se disting în realitate" (Coşeriu, 1952a, p. 11) . Argumentul său se dezvoltă, într-o primă direcție, în spirit autentic humboldtian, în sprijinul tezei conform căreia „**simbolurile se re-creează în fiecare act de vorbire**" sau, cu alți termeni, teza că vorbirea umană comportă o dimensiune „cognitivă" în „orice moment" al ei . Pe de altă parte, într-o a doua direcție, E. Coşeriu reproşează teoriei formelor simbolice faptul că se restrânge, în aproximarea esenței cognitive a limbajului, la a „indica natura *elementelor* sale şi a momentului în care se *articulează*" acestea (Coşeriu 1952a, p. 11-12). Dincolo de „simbolul" lingvistic individual şi de „articularea" internă a acestuia (cf. germ. *Gliederung*), sfera instituirii de semnificați integrează, însă, ca „moment" constitutiv al său, şi „operațiile complexe" care au loc în activitatea de vorbire. Cum sugerează E. Coşeriu, încă din 1952, şi argumentează, apoi, aprofundat, în 1955, această latură distinctă, surprinsă pe axa fundamental *sintactică* a vorbirii, nu se poate reduce, după model „raționalist", la operația unică a *predicației* („logice" sau „logico-gramaticale"), al cărei corelat extensional s-ar restrânge, la rândul lui, la *desemnarea obiectivă a realității*. Dimpotrivă, E. Coşeriu relevă „un întreg complex de operații de natură cognitivă", în absența cărora vorbirea nu ar putea asigura „contactul" permanent al omului cu „lumea sa" şi nu şi-ar putea realiza potențialul său autentic de „cunoaştere"[32].

Consecințele redefinirii coşeriene a esenței cognitive a vorbirii pot fi, din unghiul schițat aici, uşor sesizabile. În aproximarea cea mai largă, prin contrast cu

[32] Premisele schițate în Coşeriu, 1952a, p. 11-12, apar dezvoltate, în acest sens, în Coşeriu, 1955; 1962/1967; 1975; 1978; 1988/1992 ş.a. Dezvoltarea organică a teoriei integrale, pe acest parcurs unitar, nu a fost explorată, cu toată rigoarea, în exegeza coşeriană. Obiectivul este cu atât mai important cu cât unitatea de profunzime a fost negată în monografia lui Zavala, 1982 (vezi Borcilă, 2001b, p. 6-8).

teoria formelor simbolice, abordarea integrală defineşte dimensiunea cognitivă a vorbirii într-un sens suficient de cuprinzător pentru a putea include fenomenul „creației metaforice” în chiar zona centrală a domeniului ei. Impactul integrării dimensiunii cognitive se dovedeşte, însă, cu adevărat hotărâtor, tocmai din unghiul constituirii unui demers ştiinţific sistematic în acest domeniu central şi, în primul rând, al aproximării preliminare a naturii obiectului propriu. Se poate afirma, fără exagerare, că, pe baza stabilirii perspectivei investigaționale şi a definirii obiectului abordării integrale, devine posibilă, acum, pentru prima oară, fundamentarea atât a lingvisticii cât şi a metaforologiei, ca „ştiințe cognitive”. Adevărul acestei afirmații poate fi relevat, în mod pregnant, prin confruntarea cu temeliile teoretice ale lingvisticii europene a epocii şi, în primul rând, cu teoria „funcției reprezentaționale a limbajului”, elaborată de Karl Bühler (Bühler, 1933/1990). Poziția lui E. Coşeriu presupune, astfel, reconstrucția radicală a acestei baze conceptuale, prin disocierea de principiu a „informației” (*Bericht*), ca „funcție particulară a limbajului”, de „reprezentarea propriu-zisă” (*Darstellung*), care „aparține limbajului în totalitatea sa, coincizând cu natura sa cognitivă” (Coşeriu, 1952a, p. 14-15). Pe temeiul acestei distincții primordiale, devine pe deplin legitimă, încă din acest moment, integrarea dimensiunii metaforice în funcția fundamentală, „reprezentațională” a limbajului, ce va fi reinterpretată, în mod constructiv, în concepția integrală, prin inserția unei dimensiuni esențial „creative” (*infra,* **4.2**).

Pasul decisiv, în această direcție, este realizat încă în anii ’50, prin decizia coşeriană de a include în sfera „funcției semnificative”, constitutive (i.e. „simbolice”, în sensul lărgit în raport cu Cassirer), atât funcția reprezentativă (bühleriană, reinterpretată), cât şi „funcția asociativă”, care „asociază semnele ca factori de cunoaştere prin forma lor sau prin conținutul lor” (Coşeriu, 1952b, p. 83). Prin această situare, motivată *in extenso* în 1952a, fenomenul metaforic apare pentru prima oară disociat, în mod radical, de sfera şi/sau „funcția” e x p r e s i v ă a activității de vorbire – unde continua să fie menținut, atât la Bühler, cât şi la Cassirer – şi integrat în sfera şi/sau funcția „e s e n ț i a l ă”, „c o g n i t i v ă”, a limbajului. E. Coşeriu redefineşte, într-adevăr, ‘*metafora’* „într-un sens foarte amplu”, în care „*nu* mai este înțeleasă”, în spiritul retoric, „ca simplă transpoziție verbală, [sau] ca «comparație abreviată»”, ci ca „expresie unitară, spontană şi imediată (adică, fără nici un «ca» intermediar) a unei v i z i u n i, a unei i n t u i ț i i p o e t i c e” (Coseriu, 1952a, p. 15-16). Fenomenul „metaforic” astfel redefinit îşi revendică, mai mult, o poziție centrală în domeniul limbajului, prin faptul că reprezintă o manifestare „curentă” şi, în acelaşi timp, specifică *asocierii semnelor ca factori de cunoaştere, prin conținutul* lor: „Într-adevăr, cunoaşterea lingvistică este de multe ori o c u n o a ş t e r e m e t a f o r i c ă”, i.e. o cunoaştere „p r i n i m a g i n i” (Coseriu 1952a, p. 15). Această cunoaştere se înscrie în proiectul limbajului de *structurare a experienței lumii* („de a clasifica realitatea”) şi se realizează „nu prin intermediul unor categorii

ale raţiunii, ci prin imagini şi în prezenţa unor analogii stabilite [...] între «viziuni»” (Coseriu, 1952a, p. 15).

Cum am anticipat deja (*supra*, **3.2**), lingvistul nostru recuperează, în acest punct, „marea descoperire” a lui Vico privind „cunoaşterea imaginativă” în limbaj, anume, în primul rând, în „partea esenţială” a „vorbirii metaforice” originare[33]. Sintetizând, aici, un cuprinzător efort hermeneutic, reconstrucţia contemporană a „viziunii” vichiene se întemeiază, în proiectul „integral” coşerian, pe ideea fundamentală că „universaliile fantastice” atribuite vorbirii „originare” surprind, în fapt, „intuiţia universalului în individual”, care stă la baza întregii semnificaţii lingvistice (nu doar „originare” şi nu doar „figurative”): „Este vorba pur şi simplu de intuiţia unui obiect şi, în acelaşi timp, a posibilităţilor sale infinite” (Coşeriu, 1972, p. 118-120; Coşeriu, 1995, p. 79). Ceea ce dă specificitatea cognitivă a vorbirii metaforice dintotdeauna **nu** constă, aşadar, în natura *intuitivă* a „imaginilor” (sau a ceea ce romanticii germani vor numi *schemata*) – căci de aceeaşi natură este orice ‘semnificat’ (cf. *intuiţia eidetică* husserliană) –, ci în *sporul de cunoaştere* adus prin „asocierea” acestor „modele primare”. Iar acest „spor” nu poate fi cuprins decât prin înţelegerea **„caracterului fundamental” de creaţie,** care este „inerent esenţei cognitive a limbajului” şi care trebuie reperat în dimensiunea ireductibil *metaforică*.

4.2. Cea de a doua coordonată conceptuală a abordării integrale în metaforologie este menită să furnizeze, tocmai, o cale de acces spre **specificul acestui „caracter creator” al „cunoaşterii metaforice”.** Pentru interpretarea corectă a acestui aspect cardinal, va trebui să se pornească, din nou, de la înscrierea în genul proxim al creativităţii lingvistice, în general, şi de la aproximarea corectă a cadrului filosofic şi istoric din care îşi trage rădăcinile concepţia coşeriană. Fondatorul abordării integrale se confruntă, cum am văzut, cu „marele mister al creativităţii”, prin revenirea la obârşiile humboldtiene ale gândirii lingvistice moderne şi prin asumarea unei poziţii de principiu, în esenţă kantiană *(supra*, **3**). Încă în confruntarea timpurie cu bazele teoretice ale gramaticii transformaţionale (*supra*, **2.1**), E. Coşeriu invocă, astfel, ca alternativă la aporia chomskyană a „caracterului înnăscut” al creativităţii, „supoziţia” de sorginte kantiană a unei „sinteze *a priori*”, pe care el o adoptă, în întemeierea epistemologică a lingvisticii integrale, ca singura explicaţie adecvată a „caracterului creator” al activităţii de vorbire în întreaga sferă a manifestărilor ei: „În realitate toate principiile creatoare au caracterul unei sinteze *a priori*, ceea ce în filosofia germană (în idealism) a fost explicat mai întâi la Kant” (1970, paragraful **3.6.**). „Supoziţia sintezei *a priori*”

---

[33] E. Coşeriu atrage atenţia lingviştilor contemporani americani asupra faptului că teza conform căreia „intuiţia este anterioară raţionalităţii” este „cunoscută de mult, de la Vico...” (Borcilă, Vlad, 1994, p. 3). Este adevărat că unii psihologi şi semioticieni recunosc ascendenţa vichiană în descoperirea „funcţiei cognitive” a metaforei (ex. Haskell, 1987), dar Coşeriu este singurul care propune o recuperare a gândirii marelui napolitan la temeliile lingvistice ale metaforologiei (vezi, în special, Coşeriu, 1952a; 1972; 1995).

(„convertită” de Hegel în „dimensiunea autentică a cunoaşterii” şi asupra căreia Coşeriu va reveni până în perioada ultimă a activităţii sale – vezi, de ex., Coşeriu 1994, paragraful **4.3.6.**), trebuie recunoscută, dacă nu mă înşel, în chiar filigranul definirii „creaţiei de semnificaţi” ca obiect integral al ştiinţei lingvistice. Mi se pare, în orice caz, că această supoziţie poate fi detectată ca temei explicativ implicit, încă din 1952, în contextul formulării tezei „caracterului fundamental de creaţie inerent esenţei cognitive a limbajului”. Dacă lucrurile stau aşa, atunci întreaga definire a creaţiei metaforice în limbaj va trebui raportată, în ultimă instanţă, şi ea, la acest principiu[34].

Cadrul conceptual cel mai cuprinzător în care se poate aproxima specificul „creator” al activităţii metaforice a vorbirii poate fi delimitat, la rândul său, printr-o nouă raportare globală la teoriile lingvistice contemporane, precum şi la teoria cassireriană a „simbolului” şi a „formelor simbolice”. Ceea ce reproşează lingvistul nostru, din acest unghi, teoriilor alternative este, înainte de toate, neînţelegerea „faptul[ui] că omul – deja în formarea conceptelor – trece întotdeauna dincolo de experienţă şi creează ceva universal” (Coşeriu, 1988/1992, p. 225). Obiecţia îl vizează, în primul rând, pe Chomsky, dar ea disociază, în acelaşi timp, în mod radical, concepţia ‘integrală’ în raport cu cea a semanticii cognitive, în măsura în care nici aceasta din urmă nu înţelege „formarea conceptelor” în/prin „creaţia de semnificaţi”. În contradistincţie cu aceste orientări, E. Coşeriu îşi situează, şi de data aceasta, poziţia proprie, i.e teza „caracterului creator al cunoaşterii” *încapsulate în activitatea de vorbire,* în imediata proximitate a teoriei „formelor simbolice”. Cele două abordări au în comun, într-adevăr, ideea fundamentală conform căreia „imaginea lumii” care se construieşte în limbaj – ca şi în mit, în artă sau cunoaşterea ştiinţifică – „nu reproduce o schemă deja dată în obiect”, ci „implică actul primitiv care creează modelul”[35]. Abordarea ‘integrală’ se conturează, însă, şi în acest caz, prin reinterpretarea şi extensiunea considerabilă a filonului comun. Spre deosebire de teoria formelor simbolice, care situa „actul creator primitiv” al limbajului pe drumul „obiectivării” *spre „cunoaşterea ştiinţifică”*, pentru E. Coşeriu „m o d u l c r e a t o r” al vorbirii în general trebuie înscris, în primă aproximaţie, într-un gen proxim *comun cu cel al poeziei*. Argumentul hotărâtor în această privinţă este tocmai locul central al „creaţiei metaforice” în vorbirea spontană, aspect empiric fundamental care nu a putut fi explicat în teoria formelor simbolice, dar care se explică firesc într-o abordare focalizată pe natura intuitivă a „artei vorbirii”, ce refuză considerarea acesteia ca simplu „preambul” al cunoaşterii ştiinţifice[36]. În contrast cu soluţia de ansamblu a

---

[34] Explorarea acestui aspect constituie, cred, un obiectiv liminar al exegezei coşeriene; pentru o aproximare a gravităţii problemelor implicate, a se vedea Durafour, 2002, *passim* .

[35] Acest aspect esenţial comun a fost observat, cu pătrundere, la Vilarnovo, 1993, p. 171.

[36] În unul dintre ultimele sale texte, publicate postum, E. Cassirer se vede nevoit să recunoască faptul că „în vorbirea comună nu vorbim conceptual, ci metaforic” şi că „această vorbire imaginativă, metaforică, pare strâns legată cu funcţia fundamentală a gândirii mitice” şi, implicit, cu „poezia

filosofiei lui Cassirer, abordarea 'integrală' impune, aşadar, o inserţie a principiului constructiv într-o abordare de tip vichian, care îşi asumă intuiţia imaginativă sau „p o e t i c ă" a vorbirii şi atribuie, în această construcţie, un rol esenţial gândirii intuitiv-analogice din actul metaforic (*supra,* **4.1.**)

Redusă la nucleul ei central, concepţia coşeriană presupune că acelaşi principiu fundamental care „guvernează" creaţia conţinuturilor semantice primare, în vorbire, i.e. a semnificaţilor lexicali primari ai limbilor, se manifestă, în esenţă, şi în „creaţia metaforică în limbaj". Modul în care sunt circumscrise cele trei forme primordiale ale creativităţii metaforice, în studiul inaugural din 1952, mi se pare că nu lasă nici o îndoială în această privinţă. Cea dintâi şi cea mai răspândită formă, reperată de E. Coşeriu în numeroase limbi, „implică o identificare momentană a unor obiecte diferite", de tipul *cap – dovleac* (1952a, p. 10). Operaţia „identificării momentane" a „obiectelor" trebuie înţeleasă, evident, nu în sensul unei simple „asociaţii" întâmplătoare a unor „imagini" (= „impresii"), ca în defuncta psihologie asociaţionistă[37], ci ca ilustrând, tocmai, modul de manifestare a principiului fundamental al *sintezei a priori* (*supra)*, la nivelul specific al semanticii metaforice. O explicaţie de aceeaşi natură se impune şi mai pregnant în cazul celei de-a doua forme a creativităţii metaforice, întrucât „hiperbolizarea unui aspect particular al obiectului", ca în cazul denumirii metaforice a „ursului" în limbile slave, drept *medved'* („mâncătorul de miere"), ilustrează un proces foarte apropiat de cel al creaţiei semnificaţilor lexicali primari. În sfârşit, principiul explicativ invocat îşi găseşte sprijinul cel mai puternic în cea de-a treia formă a creaţiei metaforice (ex. *negru – blond*), întrucât „identificarea între contrarii, absurdă din punct de vedere logic" – chiar dacă favorizată de anume circumstanţe contextuale („în anumite situaţii") – nu poate fi explicată în nici un alt mod în manifestarea sa de operaţie *spontană* a activităţii de vorbire (1952a, p. 10-11).

Abordarea integrală în metaforologie se constituie, aşadar, pe temeiul conceptual al înscrierii „creaţiei metaforice" în genul proxim al „creativităţii" vorbirii în general, situat, la rândul său, într-un gen proxim comun cu cel al creaţiei „poetice" (într-un sens foarte larg). Diferenţa specifică a dimensiunii metaforice verbale, în acest context, este dată, prin opoziţie cu semantica cognitivă, de faptul că realizarea metaforică se exercită *la un nivel secund*, ea necesitând *preexistenţa unor entităţi semnificaţionale deja create în vorbire*. „În afara" acestor semnificaţii, „obiectele" din procesul metaforic nu ar putea poseda nici natura mentală *intersubiectivă* şi nici *consistenţa „conceptuală"* necesară pentru desfăşurarea operaţiilor semantice menţionate. Pe de altă parte, cheia de boltă a

genuină" (1942/1978, p. 177, 188). Dacă nu mă înşel, această recunoaştere ar impune, însă, o redefinire radicală a naturii şi a locului limbajului în „sistemul formelor simbolice", în sensul celei propuse de E. Coşeriu (începând cu 1952a).

[37] Este adevărat că textul timpuriu vizat, în primul rând, aici (Coşeriu, 1952a) nu insistă, suficient de explicit şi de tranşant, asupra acestei diferenţe radicale de perspectivă. Dezvoltările din contextele corelate nu lasă, însă, nici un dubiu în această privinţă (în special, Coşeriu, 1952b, p. 83-84, precum şi scrierile ulterioare la care ne referim).

întregii abordări „integrale” în acest domeniu constă tocmai în recunoaşterea faptului că, deşi operează la un nivel „secund”, „creaţia metaforică în limbaj” nu se „*abate”* (sau nu este „*deviantă*”), în esenţa ei, în raport cu creativitatea vorbirii în general. Este, cred, meritul esenţial al teoriei integrale faptul că ea face posibilă o abordare ştiinţifică pentru care „competenţa metaforică” se întemeiază *pe acelaşi principiu* şi nu reprezintă, în ultimă instanţă, decât o formă *exponenţializată* în raport cu capacitatea lingvistică generală a vorbitorilor: creativitatea metaforică operează cu elemente care au fost deja „sintetizate”, *prin aceeaşi operaţie fundamentală a minţii umane*. Pentru a parafraza un celebru adagiu jakobsonian, sintaxa vorbirii metaforice nu face decât să proiecteze acest principiu cardinal al ‘sintezei’ pe axa operaţiilor de „determinare” ale vorbirii (Coşeriu, 1955). Acesta mi se pare a fi punctul arhimedic pe care se întemeiază aportul cu adevărat capital al concepţiei integrale şi singurul sens în care se confirmă, ca legitimă, aspiraţia metaforologiei, în abordarea ei „antropologică”, de a-şi revendica, drept obiect, acea „operaţie de-a dreptul fundamentală” a cunoaşterii şi creaţiei umane *(supra,* **1.1.**).

5. Cadrul disciplinar al metaforologiei astfel întemeiate poate fi conturat, extrem de schematic, pornind de la asumarea aceleiaşi perspective investigaţionale, a activităţii de vorbire, şi adoptând, drept criteriu orientativ, **trihotomia planurilor competenţei** lingvistice, elaborată de Eugeniu Coşeriu[38]. Într-o formulă sintetică, se poate afirma că situarea iniţială a abordării integrale *pe terenul* „creaţiei metaforice” în vorbire asigură, sub unghiul extensiunii, deschiderea spre un câmp faptic incomparabil mai cuprinzător, împreună cu şansa sistematizării în subdomenii omogene, delimitate mult mai riguros decât în orice abordare alternativă. Savantul român a argumentat, cum se ştie, „schimbarea radicală a perspectivei” în lingvistică, din acest unghi, tocmai în sensul că „vorbirea este mult mai cuprinzătoare decât limba”, iar „situarea pe terenul ei” permite recuperarea unor domenii faptice, de excepţională amploare şi relevanţă, ce fuseseră dintotdeauna obnubilate din perspectiva „limbii” (Coşeriu, 1955; Coşeriu, 1988/1992). Lingvistica integrală se deschide, astfel, în primul rând, spre domeniul faptic al ‘v o r b i r i i ’, în plan universal, sau al *competenţei elocuţionale*, al cărui studiu ar trebui să se constituie, în principiu, într-un demers *anterior,* din punct de vedere logic, studierii ‘l i m b i l o r ’ istorice sau ‘*competenţei idiomatice*’ ca atare. Pe de altă parte, dincolo de explorarea domeniului vorbirii şi a celui al limbilor, demersul integral se încununează prin investigarea celui de-al treilea palier sau domeniu, care le integrează şi le depăşeşte pe cele anterioare, în spaţiul l i n g v i s t i c i i t e x t u l u i sau al studiului *competenţei „expresive”.* Cele trei planuri ale competenţei, manifestate în aceste trei domenii faptice, apar delimitate,

[38] Pentru această componentă centrală a teoriei integrale, trebuie consultate, pe lângă sursele deja menţionate, în primul rând, Coşeriu, 1981/2000; Coşeriu, 1985; Laplace, 1994. Relevanţa distincţiei trihotomice coşeriene în metaforologie a fost deja argumentată de Borcilă, 1997a, care constituie cadrul de referinţă pentru paragraful de faţă. Nu abordăm aici problemele speciale ale „congruenţei”, aşa cum apar ele la Coşeriu, 1967/1977, *passim,* şi Coşeriu, 1988/1992, p. 141-144.

cum se ştie, în mod riguros, prin disocierea a trei straturi de conţinut (sau „semantice") corespunzătoare: *designaţia* – în planul vorbirii; *semnificaţia* (limbii) – în planul idiomatic; *sensul* – în planul textului[39].

Noua extensiune şi organizarea complexă a domeniilor în lingvistica integrală determină, fireşte, în mod direct, atât „locul" disciplinar al metaforologiei, cât şi configurarea ei internă. Din unghiul noii definiri a 'creaţiei metaforice' şi a 'competenţei' pe care aceasta se întemeiază (*supra*, **4.**), devine, cred, limpede că studiul fenomenului metaforic nu mai poate fi captat într-un singur subdomeniu al unuia dintre cele trei paliere, aşa cum se încercase, anterior, prin recuperarea „figurilor de stil" ale retoricii în diversele orientări din „stilistica limbii"[40]. Consideraţiile de până acum au putut releva deja statutul special al metaforologiei în lingvistica generală, mai precis locul central atribuit studiului creaţiei metaforice în limbaj, datorită relevanţei lui excepţionale pentru definirea naturii creativ-cognitive a fenomenului lingvistic şi pentru explicarea competenţei metaforice ca formă exponenţială a competenţei lingvistice. În acelaşi timp, în perspectiva constituirii unui studiu riguros descriptiv mi se pare că se prefigurează, clar, legitimitatea abordării 'competenţei metaforice', din unghiuri diferite, în fiecare dintre cele trei domenii ale lingvisticii integrale. În comparaţie cu toate abordările descriptive de până acum, inclusiv cu cele „generative" şi „semantic-cognitive", demersul lingvisticii integrale prezintă, astfel, nu numai avantajul unei întemeieri teoretice unitare şi incomparabil mai solide, ci şi pe cel al pluralităţii perspectivelor de investigaţie semantică pe care le furnizează. Voi puncta, aici, numai câteva repere care mi se par esenţiale pentru constituirea *metaforicii vorbirii* – pe de o parte, şi a *metaforicilor limbii* şi *textului* – pe de altă parte.

5.1. Metaforica vorbirii constituie, în concepţia lui E. Coşeriu, domeniul de bază al metaforologiei lingvistice: „tema metaforei aparţine […] lingvisticii vorbirii" (Coşeriu, 1955, p. 293). Raţiunea principală a acestei situări primordiale constă, după înţelegerea mea, în faptul că domeniul vorbirii îngăduie, prin excelenţă, studiul „creaţiei metaforice" **în act**. Ca atare, mi se pare firesc ca lingvistica vorbirii să fie luată drept domeniu de referinţă pentru celelalte abordări, complementare. Statutul privilegiat al metaforicii vorbirii provine, cred, şi din natura specifică a competenţei metaforice. Cum sublinia E. Coşeriu, încă din 1952, „capacitatea creatoare", care se manifestă în „creaţia metaforică", „nu depind[e] de cunoaşterea unei limbi…" (Coşeriu, 1952a, p. 13). Mai mult, ea „se orientează atât

[39] Importanţa distincţiei trihotomice coşeriene pentru lingvistica teoretică şi descriptivă este, încă, greu de evaluat. Să amintim că E. Coşeriu însuşi şi-a revendicat această distincţie ca reprezentând „contribuţia" sa principală la „fundamentarea lingvisticii" (Coşeriu, 1985, p. XXV).

[40] E. Coşeriu întreprinde, din primii ani, o critică frontală a acestor orientări, argumentând decisiv că ele nu s-au putut constitui într-o „disciplină autonomă şi coerentă", din cauza eşecului lor de a-şi „elabora cu exactitate" fie „un obiect distinct", fie un „criteriu" de abordare distinct (vezi Coşeriu, 1953, p. 210-213). Pentru recuperarea domeniului „stilisticii limbii" în lingvistica integrală, vezi Coşeriu, 1988/1992, p. 48-49 ş.a.

de des în aceeaşi direcţie, încât ne face să ne gândim în mod serios la o anumită unitate universală a imaginaţiei umane, dincolo de diferenţele lingvistice, etnice sau culturale" (Coşeriu, 1952a, p. 15). Într-un sens mai riguros, studiul *vorbirii* este singurul care ne poate furniza posibilitatea investigării „funcţionale" specifice a semanticii metaforice. Într-adevăr, „motivaţia" *internă* a creativităţii cognitive în care se înscrie actul metaforic nu poate fi găsită decât în vorbire: „«Limba» nu ne este niciodată în întregime suficientă pentru a ne exprima în fiecare caz particular, pentru că intuiţiile noastre (conţinutul cognitiv căruia dorim să-i dăm forma de limbaj) nu sunt niciodată identice cu cele anterioare" (Coşeriu, 1952a, p. 13). Exigenţa „depăşirii limbii" este şi mai imperativă în cazul unor „conţinuturi intuitive" ce nu pot fi circumscrise prin expresie *directă*, ca cele studiate de Coşeriu (1952a), şi care „invită" spontan la „invenţia analogică". Este evident că, numai din acest unghi, pot fi explorate, în profunzime, explicativ şi descriptiv, 'mecanismele' „d e s i g n ă r i i m e t a f o r i c e", ca un complex de operaţii de „determinare reciprocă a universaliilor", „cu ajutorul contextelor şi situaţiilor" în care se produce acel spor semnificativ al cunoaşterii, definitoriu pentru creaţia metaforică în limbaj (Coşeriu, 1977, p. 44, 54; *supra,* **4.**).

O primă cartare a domeniului metaforicii vorbirii poate fi descoperită, deja, la Coşeriu (1952a). După o delimitare atentă în raport cu diverse fenomene înrudite (etimologia populară, tabuul lingvistic, circumlocuţia eufemistică, jocul de cuvinte) – care manifestă aspecte structurale asemănătoare, dar care nu reprezintă principiul funcţional metaforic (vezi 1952a, p. 17-23) –, în faţa investigaţiei se deschide câmpul unor „infinite creaţii metaforice". Lingvistul schiţează proiectul unei explorări sistematice a acestui câmp, în primul rând, din unghiul funcţiei primordiale, denominative, a vorbirii (*onomásein*), „în funcţie de distincţia, clasificarea şi denumirea iniţială a ceea ce e cunoscut, a ceea ce se prezintă ca realitate în intuiţia omului" (p. 23). Ţinând cont de toate diferenţele conceptuale menţionate, se poate afirma că lingvistul nostru „descoperă", acum, „câmpul" metaforicii vorbirii, în care se vor instala, mai târziu (dar numai parţial şi provizoriu, pentru a-l părăsi imediat), semanticienii cognitivişti. Mai mult, E. Coşeriu propune şi o cuprindere de ansamblu a acestui câmp, pornind de la un criteriu de structurare foarte asemănător cu cel ce va fi adoptat, ulterior, în/prin „Modelul cognitiv global" (i.e. „Marele lanţ al fiinţei") din semantica cognitivă (vezi Borcilă, 1997c): el stabileşte „s e r i i" metaforice universale, care corespund, în mare, „felurilor de fiinţă" din modelul cognitivist. Se delimitează, astfel, mai întâi, un prim palier, ce vizează „fenomene şi aspecte ale naturii", în care se reperează, în diverse limbi, metafore de acelaşi gen cu cele semnalate încă de Vico (ex. *creasta muntelui, ochiuri de apă* etc.). La un al doilea palier sunt situate „p l a n t e l e" („florile", „fructele" ş.a.), cu o foarte bogată ilustrare metaforică, în numeroase limbi cunoscute (în rom.: *barbă de ied, limbă de bou, coada calului* sau *a şoricelului, mâţişori* etc.). Un al treilea palier este rezervat „f a u n e i", cu metafore cum sunt cele pentru „liliac" (fr. *chauve-souris* „şoarece chel",

sp. *murciélago,* „şoarece orb”, germ. *Fledermaus* „şoarece zburător” etc.), pentru tot felul de „păsări” (cu exemplul celebru al *nevăstuicii*, în limbile romanice şi neromanice vorbite în Europa, al *vrabiei* etc.) şi multe alte animale. În sfârşit, la un ultim palier sunt consemnate metaforele referitoare la fiinţa umană şi la viaţa omului, cu „produsele şi activităţile proprii”, „instrumentele pe care le fabrică pentru munca sa”, dar şi cu „bucuria, tristeţea, durerea şi frica omului” (vezi, în special, p. 23-25).

Deosebirile faţă de abordarea semantic-cognitivă se întrezăresc, însă, cu claritate, şi la nivelul acestei prime aproximări a câmpului faptic. Trebuie observat, înainte de toate, că abordarea integrală a metaforicii vorbirii *nu* limitează şi nu îşi *preorientează* cercetarea faptică în funcţie de presupusa proiecţie a dinamicii corporale şi a schemelor spaţialităţii (*supra,* **2.2.**). E. Coşeriu nu impune urmărirea, din capul locului, a unei *anumite direcţii* în operaţiile analogice (*de la „fizic” spre „abstract”*), ci se mulţumeşte să postuleze că, în toate aceste „infinite” metafore, „se reflectă” doar „modul său [al omului] de a considera lumea şi atitudinea lui faţă de lume” (Coşeriu, 1952a, p. 25). Mai mult, trebuie subliniată deosebirea fundamentală în modul de a considera aceste „fapte” ale metaforicii vorbirii. Pentru cognitivişti, care se situează pe o plajă lingvistică mult mai îngustă (a „vorbirii cotidiene” dintr-o *anumită* limbă), aceste metafore pot fi *reperate* doar în vorbire, prin „expresii” care „*ascund”*, în fapt, „*metaforele conceptuale*”, *de adâncime*, şi care izvorăsc, în ultimă instanţă, din modelarea „inconştientului cognitiv” prin „experienţele primare”. Pentru E. Coşeriu, avem a face, dimpotrivă, cu „fapte primare” ale vorbirii, care „trebuie să fi apărut într-un anumit moment, în imaginaţia creatoare a cuiva” (1952a, p. 16). Făcând abstracţie de toate celelalte diferenţe de concepţie, mi se pare, aşadar, că platforma iniţială a abordării integrale se dovedeşte a fi net superioară şi sub raportul exigenţelor stricte ale cercetării empirice[41].

Avantajele acestei abordări în planul investigaţiei descriptive se vor putea proba, însă, mult mai pregnant, după părerea mea, în raport cu cel de-al doilea parametru, în constituirea semanticii metaforice, i.e. din unghiul funcţiei „discursive” (*légein*) a vorbirii. Această funcţie fundamentală este pusă, cum am văzut, la baza definirii operaţiilor de „determinare” şi „încadrare” din semantica vorbirii, în raport cu care se impune a fi definit, în mod mai strict, şi procesul metaforic (vezi şi *supra,* **4.2.**). Deşi nu dispunem, până în prezent, de o aplicare riguroasă şi, fireşte, de investigaţii sistematice în această privinţă, îndrăznesc să cred că acesta este domeniul în care metaforica integrală a vorbirii îşi va putea dovedi adevărata forţă descriptivă şi explicativă. Mai mult, pornind de la observaţiile pertinente ale unuia dintre cei mai străluciţi exponenţi actuali ai

[41] Nu exclud, prin aceasta, posibilitatea ca ipoteza „dispunerii pe verticală” sau a „structurării ierarhice” a conţinuturilor semantice, inclusiv metaforice, într-un posibil ‘Model cognitiv idealizat’ al *vorbirii*, să se dovedească, în cele din urmă, ca „fecundă” sau chiar „valoroasă” (vezi, în acest sens, Albrecht, 1997, p. 27-28).

„şcolii” de la Tübingen, J. Kabatek, se poate anticipa că acesta este domeniul în care abordarea integrală va putea „recepta şi încadra”, *în perspectivă proprie*, cele mai importante câştiguri strict empirice ale semanticii cognitive. Joncţiunea va fi posibilă, cum indicase deja E. Coşeriu, din unghiul „contribuţiei cunoaşterii extralingvistice în vorbire” (Coşeriu, 1990, p. 280-282). Acceptând, fireşte, premisa că „semnele lingvistice sunt asociate în vorbire cu anumite conţinuturi de experienţă” şi că acestea din urmă sunt integrate într-un „model” al „cunoaşterii obişnuite a lucrurilor”, care nu apare *exprimat (explicit)* în vorbire, abordarea integrală va putea valorifica, cred, numeroasele observaţii „cognitiviste” privind rolul acestei cunoaşteri în operaţia analogizării. Trebuie subliniat, din nou, însă, cum observă şi J. Kabatek, că principiul explicativ rămâne radical diferit şi că valorizarea contribuţiei semanticii cognitive se anunţă posibilă mai ales în ce priveşte „utilizarea *metonimică* a unor expresii” (Kabatek, 2000, p. 196).

5.2. Metaforica limbii şi **metaforica textului** se constituie ca domenii distincte, dar complementare, în raport cu domeniul de bază al metaforicii vorbirii[42]. Pentru a înţelege corect statutul şi profilul disciplinar al fiecăruia dintre aceste domenii trebuie să ţinem seamă, din nou, de natura relaţiilor dintre *vorbire* şi *limbă* – pe de o parte, şi de „autonomia funcţională” a *textului* – pe de altă parte. Abordând chestiunea în perspectiva investigaţională proprie, E. Coşeriu a subliniat, astfel, din primul moment, că „nu toate metaforele care se produc în actele lingvistice concrete [i.e., în vorbire, în general] devin «limbă», adică nu toate pătrund în tradiţia comunităţii” (Coşeriu,1952a, p. 16). Într-o primă aproximare, se poate afirma că „metaforica limbii” reprezintă, tocmai, domeniul metaforelor care, „pătrunzând în «limbă» […], devin «convenţionale», pierzându-şi treptat valoarea iniţială de imagini”: „Există, deci, un aspect metaforic-convenţional al semnelor sau cel puţin al unor semne, care, în cadrul unei tradiţii, continuă să fie percepute ca imagini: un aspect ce poate fi studiat din perspectiva simţului lingvistic al comunităţii” (Coşeriu, 1952a, p. 16). Studiul acestui „aspect”, prin care „ceva din această valoare metaforică a semnului-imagine se conservă […] în relaţie cu celelalte semne”, vizează, aşadar, în primul rând, semnificaţii lexicali derivaţi ai limbilor, iar obiectul lui propriu îl constituie *nu* dimensiunea *distinctivă*, ci cea *asociativă*, a acestora. Explorarea acestei dimensiuni se impune, mai întâi, ca o sarcină *complementară*, în raport cu studierea dimensiunii distinctive a limbilor istorice. Pe de altă parte, investigarea ei îşi va putea găsi tărâmul cel mai fecund în exploatarea relaţiilor asociative ale semnelor în finalitatea proprie a diverselor texte.

Într-un mod mai riguros, spaţiul „faptic” al manifestării dimensiunii asociative în limbile istorice va fi precizat de E. Coşeriu ca ţinând *nu* de *sistemul*

[42] Investigaţiile în acest domeniu se prezintă într-un stadiu incipient, astfel încât se impune recunoaşterea caracterului nesistematic, tentativ şi provizoriu al consideraţiilor din acest ultim paragraf.

limbii, ci de **norma** ei[43]. „Relaţia semantică" asociativă a semnificaţilor metaforici nu poate fi găzduită, într-adevăr, de 'sistem', în definirea strictă a acestuia. Ea poate fi, în schimb, „percepută" şi „studiată" tocmai în cadrul vorbirii „normale", „obişnuite", „în acord cu tradiţia", dintr-o limbă istorică dată. În acest spaţiu lingvistic se manifestă, „cel puţin pe parcursul unui anumit timp", „e x p r e s i v i t a t e a" specifică a „semnificaţilor metaforici" – fenomen care furnizează, cel mai sigur, criteriul reperării „faptelor" metaforice în 'normă'. Trebuie subliniată, însă, exigenţa delimitării „relaţiei semantice" asociative şi a „expresivităţii" corelate cu aceasta, în raport cu dimensiunea care „asociază", *în vorbire*, „semnele lingvistice cu anumite conţinuturi de experienţă" (*supra,* **5.1.**) sau, mai simplu, cu „asocierile" care privesc lucrurile ca atare (de ex. *boul*, asociat cu „lentoarea" etc.). Confuzia permanentă a asocierilor psihologice întâmplătoare cu asocierile constante privitoare la lucruri (în interiorul comunităţii) şi cu „relaţia semantică" asociativă a condus, de multe ori, prin recursul la termenul „umbrelă" al 'conotaţiilor', la grave contrasensuri în cercetările stilistice. Mă voi restrânge, aici, să subliniez teza lui E. Coşeriu că dimensiunea „asociativă" din metaforica limbii istorice, mai precis a 'normei', în cazuri ca cele ale germ. *Fledermaus*, fr. *chauve-souris*, sp. *murciélago* etc. reprezintă o „relaţie semantică" *internă* a acestor limbi şi, ca atare, ea constituie obiectul de studiu al unei ştiinţe lingvistice a 'normei'.

În sfârşit, abordarea integrală promovează delimitarea şi explorarea distinctă a domeniului separat al **metaforicii textului**. Spre deosebire de abordările cognitive, pe de o parte, şi de cele stilistice, pe de altă parte, linia de graniţă faţă de domeniul ('arhitecturii') limbii se impune a fi trasată, conform concepţiei lui E. Coşeriu, datorită situării la nivelul autonom al *sensului*. Diferenţa de nivel poate fi ilustrată pregnant, deja, în cazul unor *sintagme, „expresii", „zicători",„proverbe"*, care manifestă clar „structura" sau „operaţia" semantică a „determinării analogice". Delimitarea acestora de „faptele" de la nivelul „normei" se impune nu datorită *extensiunii şi complexităţii sintagmatice*, ci, în primul rând, din unghi funcţional. Cum arată E. Coşeriu, aceste construcţii trebuie considerate ca „texteme", în măsura în care conţinutul lor semantic *specific* se constituie *dincolo de nivelul semnificaţilor limbii şi al designaţiilor*, care devin doar *semnificante* pentru **'sensul metaforic'** al expresiei. Studiul acestor texteme constituie, aşadar, cel dintâi „filon" care se impune a fi investigat sistematic în metaforica textului. Cel de-al doilea este reprezentat, fireşte, de examinarea rolului funcţional al metaforelor în diverse tipuri de texte şi, în primul rând, în textele literare, care constituie domeniul faptic central al lingvisticii textului, tocmai datorită „plenitudinii lor funcţionale" (vezi, în special, Coşeriu, 1980/1997). Investigaţii serioase şi sistematice în acest

[43] Paralel cu textul-ancoră din 1952a, unde „semnele-imagini" apar integrate, încă, în „sistem" (vezi p. 16), E. Coşeriu elaborează cunoscuta tripartiţie a „nivelurilor" limbii istorice: *sistem – normă –vorbire* (1952b). Pe această bază, şi în toate dezvoltările ulterioare, dimensiunea „asociativă" îşi găseşte legitimarea la nivelul normei (vezi, în special, Coşeriu, 1977b, p. 87-142).

domeniu au fost deja inițiate și în „centrul de studii integraliste" clujean, în primul rând prin lucrările lui Tămâianu (2001) și Zagaevschi (2001).

Sintetizând argumentul dezvoltat în ansamblul textului de față, se poate conchide, cred, că lingvistica integrală, fondată de E. Coșeriu, furnizează premisele conceptuale cele mai temeinice și direcțiile de cercetare cele mai clar delimitate pentru fundamentarea științifică riguroasă a noului domeniu al 'metaforologiei'. Elaborarea teoretică unitară și coerentă a cadrului disciplinar al acestui demers științific, precum și dezvoltarea sistematică a cercetărilor în acest cadru poate constitui o direcție de dezvoltare fecundă nu numai pentru lingvistica integrală, ci și pentru destinul viitor al „abordării antropologice" în metaforologie[44]. Concepția savantului român și a „Școlii" sale se va putea dovedi, în acest fel, drept una dintre cele mai importante contribuții ale epocii contemporane la reconstrucția unitară a științelor culturii.

BIBLIOGRAFIE

Albrecht, 1997 = J. Albrecht, *Fünf Thesen zur „kognitiven Semantik",* în U. Hoinkes/ W. Dietrich (hrsg.), *Kaleidoskop der lexikalischen Semantik*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, p. 19-30.

Ankersmit & Mooij, 1993 = F. R. Ankersmit & J. Mooij (eds.), *Knowledge and Language*, Volume III. *Metaphor and Knowledge*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers.

Bernardo, 1995 = J. M. Bernardo, *La construcción de la lingüística. Un debate epistemológico*, Valencia, Universitat de Valencia, 1995.

Borcilă, 1980 = M. Borcilă, *Noi orizonturi în poetica americană*, în Borcilă, McLain, 1980, p. 3-100.

Borcilă, 1988/1996 = M. Borcilă, *Eugenio Coseriu și orizonturile lingvisticii,* în „Revista de lingvistică și știință literară", 1996, nr. 5, p. 42-54.

Borcilă, 1997a = M. Borcilă, *Între Blaga și Coșeriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii,*în „Revista de filosofie", XLIV, nr. 1-2, p. 147-163.

Borcilă, 1997b = M. Borcilă, *The Metaphoric Model in Poetic Texts,* în *Szöveg es stilus. Text și stil. Text and Style*, Cluj, Presa Universitară, p. 97-104.

Borcilă, 1977c = M. Borcilă, *Marele lanț al ființei.O problemă de principiu în poetica antropologică*, în „Limbă și literatură", vol. II, p. 13-20.

Borcilă, 2001a = M. Borcilă, *Eugeniu Coșeriu și bazele științelor culturii,* în „Revista de lingvistică și știință literară", nr. 184-198, p. 37-47.

Borcilă, 2001b = M. Borcilă, *Început de drum în studiile integraliste*, în StUBB, Philologia, XLVI, nr. 4, p. 3-14.

Borcilă, 2001c = M. Borcilă, *A Cognitive Challenge to Mythopoetics*, în *Un hermeneut modern. In honorem Michaelis Nasta,* ed. E. Popescu și V. Rus, Cluj, Clusium, p. 97-103.

Borcilă, 2002 = M. Borcilă, *Eugeniu Coșeriu, fondator al lingvisticii ca știință a culturii*, în *Un lingvist pentru secolul XXI,* Chișinău, Știința, p. 31-48

---

[44] Pentru stadiul actual al lingvisticii integrale, pe plan internațional, vezi Tămâianu-Morita, 2002. În privința metaforologiei, trebuie menționat că E. Coșeriu a recunoscut, cu diverse prilejuri (între care și cel consemnat de Lazăr, 1996, p. 6), importanța dezvoltării concepției sale în această direcție, precum și caracterul „foarte adecvat" al corelării cu teoria blagiană a culturii, propuse de autorul textului de față (vezi *supra,* nota 2).

Borcilă, McLain, 1980 = M. Borcilă, R. Mc Lain, *Poetica americană. Orientări actuale*, Cluj, Dacia.

Borcilă, Vlad, 1994 = M. Borcilă, C. Vlad, *Profesorul Eugeniu Coşeriu despre situaţia actuală a lingvisticii*, în „Tribuna”, nr. 11-12, p. 3.

Bühler, 1933/1990 = K. Bühler, *Theory of Language. The Representational Function of Language,* Amsterdam, Philadephia, University Press.

Cassirer, 1925/1952 = E. Cassirer*, Language and Myth.* Translated by S.K.Langer, New York, Dover Publications.

Cassirer, 1942/1978 = E. Cassirer, *Symbol, Myth and Culture*. Edited by D. P. Verene, New Haven, London, Yale University Press.

Ching, Haley & Lunsford, 1980 = M. K. L. Ching, M. C. Haley, R. F. Lunsford, *Linguistic Perspectives on Literature,* London, Boston and Henley, Routledge & Kegan Paul.

Chomsky, 1980 = N. Chomsky, *Rules and Representations*, New York, Columbia University Press.

Chomsky, 1986 = N. Chomsky*, Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*, New York, Praeger.

Chomsky, 2000 = N. Chomsky, *New Horizons in the Study of Language and Mind*, Cambridge, University Press.

Coseriu, 1952a = E. Coşeriu, *Creaţia metaforică în limbaj*. Traducere de Eugenia Bojoga, în „Revista de lingvistică şi ştiinţă literară”, nr. 184-198, 1999 – 2001, p. 8-26.

Coseriu, 1952b = E. Coşeriu, *Sistema, norma y habla*, Montevideo, 1952, în Coşeriu, 1962/1967, p. 11-114.

Coseriu, 1953 = E. Coşeriu, *Estilistica y estilisticas*, în Coşeriu, 1977a, p. 210-214

Coseriu, 1955 = E. Coşeriu, *Determinación y entorno*, în Coşeriu, 1962/1967, p. 282-325.

Coseriu, 1958 = E. Coşeriu, *Sincronie, diacronie şi istorie. Problema schimbării lingvistice,* trad. N. Saramandu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997.

Coseriu, 1962/1967 = E. Coşeriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid, Gredos.

Coseriu, 1967/1977 = E. Coşeriu, *Las solidaridades lexicas,* în Coşeriu, 1977b, p. 143-161.

Coseriu, 1969 = E. Coşeriu*, Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Eine Übersicht* (*Teil I: Von der Antike bis Leibniz*), Tübingen, Gunter Narr u. Rudolf Windisch.

Coseriu, 1970 = E. Coşeriu, *Einführung in die transformationelle Grammatik*, G. Narr, R. Windisch (Hrsg.), Tübingen.

Coseriu, 1972 = E. Coşeriu, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart*. *Eine Übersicht, Teil II: Von Leibniz bis Rousseau*, G. Narr (hrsg.), Tübingen.

Coseriu, 1975 = E. Coşeriu, *Leistung und Grenzen der transformationellen Grammatik*, Tübingen, Gunter Narr.

Coseriu, 1977a = E. Coşeriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid, Gredos.

Coseriu, 1977b = E. Coşeriu, *Principios de semántica estructural*, Madrid, Gredos.

Coseriu, 1978 = E. Coşeriu, *Grammatica semantica, universales, Estudios de lingüística funcional*, Madrid, Gredos.

Coseriu, 1980/1997 = E. Coseriu, *Linguistica del testo. Introduzione a una ermeneutica del senso*, Roma, La Nuovo Italia Scientifica.

Coşeriu, 1981/2000 = E. Coşeriu, *Lecţii de lingvistică generală.* Traducere de Eugenia Bojoga, Chişinău, Arc.

Coseriu, 1985 = E. Coşeriu, *Linguistic Competence: What is it Really?*, în „The Modern Language Review”, 80, p. XXV-XXIX.

Coseriu, 1988/1992 = E. Coşeriu, *Competencia lingüística. Elementos de la teoría del hablar*, Madrid, Gredos, 1992.

Coseriu, 1990 = E. Coşeriu, *Semantica estructural y semantica cognitiva*, în „Jornadas de Filologia”, Barcelona, p. 239-282.

Coşeriu, 1992 = E. Coşeriu, *Principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii*, în „Studia”, XXXVII, nr. 1 – 2, p. 5-12.

Coseriu, 1994 = E. Coşeriu, *Wilhelm von Humboldt. Die deutsche Sprachphilosophie von Herder bis Humboldt,* Teil III, Tübingen, Ch. Dern, U. Maier u. H. Weber.

Coseriu, 1995 = E. Coşeriu, *Von den „universali fantastici”*, în J.Trabant (hrsg.), *Vico und die Zeichen. Vico e i segni,* Tübingen, p. 73-80.

Danto, 1993 = A. C. Danto, *Metaphor and Cognition*, în Ankersmit & Mooij, 1993, p. 21-36.

Dirven & Paprotté, 1985 = R. Dirven, W. Paprotté, *Introduction*, în Paprotté & Dirven (ed.), 1985, p. 7-19.

Durafour, 2002 = J-P. Durafour, *Epistémologue, philosophe du language et linguiste. La sémantique génétique: une nouvelle pousse de la pensée cosérienne*, în Murguía (ed.), 2002, p.33-70.

Ezawa, 1985 = K. Ezawa, *Sprachsystem und Sprechnorm. Studien zur Coseriuschen Sprachnormtheorie,* Tübingen, Niemeyer.

Feder Kittay, 1978 = E. Feder Kittay, *Metaphor. Its Cognitive Force and Linguistic Structure,* Oxford, Clarendon Press.

Fernandez, 1991 = J. W. Fernandez, *Beyond Metaphor: The Theory of Tropes in Anthropology*, Stanford, Stanford University Press.

Friedrich, 1979 = P. Friedrich, *Language, Context, and the Imagination,* ed. Anwar S. Dil, Stanford, California, Stanford University Press.

Gibbs, 1994 = R. J. Gibbs, *The Poetics of Mind. Figurative Thought, Language and Understanding,* Cambridge, University Press.

Gibbs & Steen, 1999 = R. W. Gibs Jr., G. Steen, *Metaphor in Cognitive Linguistics. Selected Papers from the Fifth International Cognitive Linguistics Conference*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.

Grady, 1999 = J. Grady, A *Typology of Motivation for Conceptual Metaphor: Correlation and Resemblance*, in Gibbs & Steen (eds.), 1999, p. 79-100.

Haley, 1990 = M. C. Haley, *The Semeiosis of Poetic Metaphor*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press.

Haskell, 1987 = R. E. Haskell (ed.), *Cognition and Symbolic Structures: The Psychology of Metaphoric Transformation,* Norwood, New Jersey, Ablex Publishing Corporation.

Honeck & Hoffman, 1980 = R. P. Honeck & R. R. Hoffman (eds.), *Cognition and Figurative Language*, Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates.

Humboldt, 1835/1998 = W. von Humboldt, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, hrsg. D. Di Cesare, Paderborn, München, Wien, Zürich, Ferdinand Schöningh.

Kabatek, 2000 = J. Kabatek*, Einheitlichkeit der Bedeutung, Designat und Integrale Linguistik,* in B. Staib (hrsg.), *Linguistica romanica et indiana. Festschrift für Wolf Dietrich zum 60. Geburtstag*, Tübingen, Gunter Narr.

Kabatek, Murguía, 1997 = J. Kabatek, A. Murguía, *„Die Sachen sagen, wie sie sind…”. Eugenio Coseriu im Gespräch,* Tübingen, Gunter Narr Verlag.

Katz, Cacciari, Gibbs, Turner, 1998 = A. Katz, C. Cacciari, R. W. Gibbs Jr., M. Turner, *Figurative Language and Thought,* Oxford, Oxford University Press.

Kockelmans, 1987 = J. J. Kockelmans, *Foreword*, în Haskell, 1987, p. V-XII.

Lakoff, 1987 = G. Lakoff, *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind,* Chicago and London, The University of Chicago Press.

Lakoff & Johnson, 1980 = G. Lakoff, & M. Johnson, *Metaphors we live by,* Chicago and London, The University of Chicago Press.

Lakoff & Johnson, 1999 = G. Lakoff & M. Johnson, *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*, New York, Basic Books.

Lakoff & Turner, 1989 = G. Lakoff & M. Turner, *More Than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor,* Chicago and London, The University of Chicago Press.

Laplace, 1994 = C. Laplace, *Théorie du language et théorie de la traduction: les concept-clefs de trois auteurs…*, Paris, Didier.

Lazăr, 1996 = L. Lazăr, *Fiinţă şi limbaj. Interviu cu Eugenio Coşeriu,* în „Echinox”, XXVIII, nr. 10-11-12, p. 3-6.

Levin, 1988 = S. R. Levin, *Metaphoric Worlds. Conceptions of a Romantic Nature*, New Haven and London, Yale University Press.

Lyons, 1977 = J. Lyons, *Semantics*, Volume I-II, Cambridge, Cambridge University Press.

Molino, 1979 = J. Molino, *Anthropologie et métaphore*, în „Langages”, 54, p. 103-125.

Molino, Soublin, Tamine, 1979 = J. Molino, F. Soublin, J. Tamine, *Problèmes de la métaphore*, în „Langages”, 54, p. 5-40.

Murguía, 2002 = A. Murguía, *Sprache und Welt. Festgabe für Eugenio Coseriu zum 80. Geburtstag,* Tübingen, Gunter Narr Verlag.

Ortony, 1979 = A. Ortony (ed.), *Metaphor and Thought,* Cambridge, Cambridge University Press.

Paprotté & Dirven (ed.), 1985 = W. Paprotté & R. Dirven (eds.), *The Ubiquity of Metaphor. Metaphor in Language and Thought*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

Radman, 1995 = Z. Radman, *From a Metaphorical Point of View. A Multidisciplinary Approach to the Cognitive Content of Metaphor,* Berlin-New York, Walter de Gruyter.

Radman, 1997 = Z. Radman, *Metaphors: Figures of the Mind,* Dordrecht, Boston, London, Kluwer Academic Publishers.

Rastier, 1993 = F. Rastier, *La Sémantique cognitive. Eléments d'histoire et d'épistémologie,* în „Histoire Epistémologie Langage”, 15/I, p. 153-187.

Ricoeur, 1975/1984 = P. Ricoeur, *Metafora vie,* trad. Irina Mavrodin, Bucureşti, Univers.

Sampson, 1980 = G. Sampson, *Making sense*, Oxford, New York, Toronto, Melbourne, Oxford University Press.

Saussure, 1916/1998 = F. de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, trad. I. I. Tarabac, Iaşi, Polirom.

Searle, 1998 = J. R. Searle, *Mind, Language and Society. Philosophy in the real World,* New York, Basic Books

Silva, 1980 = V. M. de Aguíar E. Silva, *Competencia lingüística y competencia literaria*, Madrid, Gredos.

Steen, 1994 = G. Steen, *Understanding Metaphor in Literature. An Empirical Approach*, London and New York, Longman.

Stern, 2000 = J. Stern, *Metaphor in Context,* Cambridge, Massachusetts, London, England, Bradford Book, The MIT Press.

Tămâianu, 2001 = Emma Tămâianu, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Cluj, Clusium.

Tămâianu-Morita, 2002 = Emma Tămâianu-Morita, *Integralismul în lingvistica japoneză*, Cluj, Clusium.

Vilarnovo, 1993 = A. Vilarnovo Caamaño, *Lógica y lenguaje en E. Coseriu,* Madrid, Gredos.

Weber, 1988/1992 = H. Weber, *Prologo del editor*, în Coşeriu, 1988/1992, p. 5-10

Zagaevschi, 2001 = L. Zagaevschi, *Despre statutul metaforei ca funcţie textuală în lingvistica textului*, în StUBB, Philologia, XLVI, nr. 4, p. 76-88.

Zavala, 1982 = V. Sánchez de Zavala, *Funcionalismo estructural y generativismo: aportaciones a un capitulo de la historia de la lingüística*, Madrid, Alianza.

Universitatea „Babeş-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31